

Šesti dio

***Borbena dejstva
u srednjoj Bosni***

Druga krajiška na terenu srednje Bosne

ĐURAĐ PREDOJEVIĆ ĐURIN

Druga krajiška udarna brigada, formirana 2. avgusta 1942. u selu Bošnjaci kod Sanskog Mosta, dejstvovala je u Bosni i Srbiji, a istakla se u borbama za oslobođenje Bihaća, pa je pohvalio Vrhovni komandant NOVJ 6. novembra 1942. godine. U završnim operacijama Jugoslovenske armije učestvovala je u oslobođenju Županje, Slavenskog Broda i drugih mjesta u Hrvatskoj, kao i u gonjenju i zarobljavanju neprijatelja do Slovengradeca u Sloveniji.

U njen sastav su ušli 1. udarni bataljon 2. krajiškog (kozaračkog) odreda, 1. udarni bataljon 1. krajiškog (podgrmečkog) partizanskog odreda, 3. bataljon 2. krajiškog partizanskog odreda i 4. bataljon, naknadno formiran od boraca 1. krajiškog narodnooslobodilačkog odreda.

Želio bih u ovom prilogu da prikazem borbeno dejstvo te brigade u srednjoj Bosni, od njenog dolaska u dolinu Blatnice, desne pritoke Usore, južno od Teslića i Vrućice, i djelovanja na prostoru između Doboja, Teslića, Dervente i Motajice, pa sve do prelaska u istočnu Bosnu.

Taj dio njenih dejstava započinje povratkom brigada 5. divizije sa neuspjelog forsiranja rijeke Bosne kod Topčić polja. Druga krajiška brigada povukla se poslije toga, po naredenju štaba 5. divizije, u širi rejon planine Maknjače i, nakon toga, produžila za Blatnicu.

Stanje u jedinicama je bilo veoma teško. Naime, borci su bili umorni, gladni i neispavani, i jedva su savladivali na tom mjestu prilično brodovit teren. Spuštanje u dolinu Blatnice dočekali su sa olakšanjem, i ja sam tada, procijenivši da je mnogima ovladala velika glad, pozvao brigadnog intendanta Ranka Zgonjanina, i upitao ga za mogućnost da se nahrani vojska. Pošto mi je odgovorio da nema hrane, naredio sam mu da se »nešto mora naći«, te da on, zajedno s grupom boraca, ode u Blatnicu, izvidi teren, pronađe koliko - toliko hrane, pripremi za večeru i obezbjedi smještaj za borce. Još sam mu rekao da patrolu odmah vrati da, bi me obavijestila o stanju u selu i okolini.

Čitava noć je prošla u tom savlađivanju planinskog grebena i bataljoni su se tek pred zoru spustili u dolinu Blatnice.

Jedinicama smo dali mali predah. Bio je sunčan proljetni dan. Sunčevi zraci su sušili vlažna odijela boraca. Iako gladni, bili su dobro raspoloženi. Kolone su zatim lagano krenule obalom rječice Blatnice. Taj kraj je inače bio pust i šumovit. Do Teslića je bilo više od trideset kilometara. Nikakvo se iznenađenje tu i u takvim okolnostima nije moglo očekivati.

Uskoro je stigla i patrola iz Blatnice. Vođa patrola nam je kratko raportirao da se u selu nalaze Nijemci, što je za sve nas predstavljalo veliko iznenađenje. Takvu vijest nismo očekivali. Bili smo iznenađeni i ja i štab brigade. Primivši tu vijest, pretpostavljao sam da se Nijemci nalaze i okolo, na visovima koji su se pružali na horizontu. Svi članovi štaba, osim zamjenika komandanta, bili su na okupu.

Zaustavili smo kolone. Borci nisu znali šta se dešava. Ono što su u tom trenutku mogli očekivati bio je odmor. Međutim, odlučio sam da odmah krenemo u napad, uništimo neprijatelja i u Blatnici obezbjedimo smještaj za brigadu.

Prvi bataljon se nalazio u prethodnici, Drugi u pobočnici, dok su 3. i 4. bataljoni bili glavnina brigadne kolone.

Komandantima bataljona Milanu Zgonjaninu, Stojanu Milnoviću Stojandi, Mili Vučenoviću i Perici Vukojeviću izdao sam naređenje da pokrenu jedinice i pređu u napad.

Jahao sam konja, Niko Jurinčić, politički komesar brigade također, a iza nas su išli Munib Maglajić, pomoćnik političkog komesara brigade, zatim članovi politodjela, kuriri i štab 1. bataljona.

A onda se desilo nešto neočekivano i iznenadno, što ću trajno pamtiti. Nešto je snažno eksplodiralo, odmah zatim još jednom, pa još jednom. Naime, neprijatelj je vjerovatno primijetio pokrete bataljona, pa je otvorio minobacačku vatru. Prva granata je gotovo nečujno pala u borbeni raspored 2. bataljona. Ali, nikoga nija ni ubila, ni ranila. Druga je eksplodirala kraj prethodnice. Lakše je ranila komandanta bataljona Milana Zgonjanina, ali je on i dalje komandovao bataljonom. Nastala je trenutna pometnja, čuli su se i jauci, a na mjestu eksplozije kao da je bila prava pustoš. Smrtno su bili pogođeni Đorđina Vrbica Dina, član politodjela, i dva kurira, a lakše je bio ranjen Radenko Bročić. Granate su i dalje padale po koloni, a borci su polegali uz nasip šumske pruge i iza obližnjeg drveća.

U prvom trenutku nisam bio svjestan da sam ostao bez desne ruke. Osjećao sam ošamućenost. Međutim, ubrzo sam shvatio šta se sa mnom stvarno desilo. Ruka mi je još visila o ramenu. Bila je sva iskidana. Priskočio sam zamjeniku političkog komesara brigade Munibu Maglajiću i vidio da mu je jedna noga odsječena, a druga prebijena. Upitao sa ga: »Munibe, kako ti je?«. On je odgovorio: »Živ si komandante.... dobro je... Teško je otvarao usta i tresao se od nenasosnih bolova. Drugarica Dina, član plitodjela, i krurir Milan Vojinović već su bili mrtvi.

Sa okolnih brda štekali su neprijateljevi mitraljezi, a mine su i dalje padale. Bolničari su se okupili oko ranjenika, da bi ih sklonili sa toga mjesta i da bi im pružili pomoć.

Sišao sam s konja, pridržavajući ruku koja je visila. Neobično je to, ali u tim teškim trenucima nisam zaboravio na svoju obavezu komandanta brigade. I pored nenasosnih bolova, koje sam morao podnositi, naredio sam 1. bataljonu da krene u napad i neprijatelja protjera sa okolnih visova. Tada mi je pritrčao Pero Radović, inače rukovodilac politodjela, i povukao me u zaklon, rekavši: »Stojiš tu i čekaš da te pogodi još koja granata«. U istom času, u našoj neposrednoj blizini, odjeknuo je pucanj.

Naime, teško ranjen, zamjenik političkog komesara brigade Munib Maglajić, pokušao je da se pomjeri, ali nije mogao, jer su mu obje noge bile prebijene. Zatim su ga prenijeli iza jednog panja i htjeli da ga previju. Međutim, on je to odbio, jer mu je bilo jasno da neće preživjeti. Posmatrajući svoje uništene noge, otkopčao je futroлу pištolja, naslonio ga na slepoočnicu i opalio. To je bio taj pucanj kojim je prekratio svoje muke.

Tada mi je priskočila bolničarka Milka Šinik da mi zaustavi krvarenje presječene ruke, rekavši: »Druže komandante, dozvolite da Vas previjem, izgubićete krv«. Htio sam da krenem sa bataljonima koji su prešli u napad, no ona mi to nije dozvolila.

Već sam bio izgubio mnogo krvi, a nedavno sam prebolio tifus, pa sam se osjećao krajnje iscrpljen, a povremeno me je hvatala i nesvjestica. Kroz glavu su mi prolazile razne slike i čini mi se da sam stalno osluškivao povike boraca koji su jurišali na neprijatelja.

Tada su u pomoć stigle i jedinice 4. krajiške brigade, koje su se vraćale iz akcije od Begova Hana. Napale su neprijatelja desnom obalom rijeke, pa su se bataljoni 2. krajiške brigade pomjerali na lijevu obalu i zauzeli nekoliko uzvišenja. Poslije žestokog otpora, neprijatelj se poslije podne povukao prema Tesliću.

Poslije previjanja prenijet sam na jedno mjesto udaljeno oko dva kilometra, gdje sam se malo oporavio i došao svijesti. Dva ruska oficira čerkeskih jedinica, inače zarobljena u Sloveniji i sprovedena u Vrhovni štab došla su kod mene i poljubili me, zaželevši mi da što prije ozdravim.

Kako sam više dolazio svijesti, i pored nesnosnih i teških bolova, sve više sam brinuo, kako će moja majka primiti vijest o mome ranjavanju i gubljenju desne ruke. Majka mi je, kao i drugim ljudima, bila posebno draga i mnogo sam je poštovao.

Da bi majka bila pravilno obaviještena o mome ranjavanju, iz Koričana, gdje sam bio u bolnici, uputio sam svoga borca Đuru Grbića, koji je dobro poznavao moju majku, da joj prenese moje pozdrave i da joj kaže pravu istinu o mome slučaju.

Po povratku, Grbić mi je rekao slijedeće: »Kad sam je upoznao o cijelom slučaju, odmah je zaplakala i rekla: 'Moj sinko, neka je on meni ostao živ. I druge majke izgube po dva i tri sina, pa opet se mora živjeti. Borba je teška i za postizanje pobjede moraju se davati i žrtve'«.

Poslije toga sam lakše podnosio i bolove, a i rane su mi počele brže zarastati.

Svi ti događaji desili su se 30. maja 1943. Toga dana svima nam je bilo čudno, kako je neprijatelj uspio da nas iznenadi i šta se, zapravo, s druge strane dešavalo. Kasnije, iz neprijateljskih dokumenata, saznali smo da je on otkrio povratak 2. krajiške brigade, kao i drugih jedinica

5. krajiške divizije, nakon neuspjelog pokušaja da pređemo rijeku Bosnu, pa je organizovao okruženje i planirao uništenje 1., 2. i 4. krajiške brigade - znači cijele 5. krajiške divizije, u rejonu doline Blatnice. U vezi s tim, u izvještaju Drugog domobranskog zbora piše:

»U cilju uništenja komunista nepoznate jačine, koji su na prostoru Željezno Polje - Zenica zatvorili cestu Žepče - Zenica i ugrozili prugu Brod - Sarajevo, a čija je prethodna namjera bila da se preko rijeke Bosne prebace na desnu obalu, preduzet je pothvat njemačkih i naših snaga pod zapovjedništvom J2Q. njemačke pukovnije. Od naših snaga učestvovali su: 1. bojna, 8. pješadijske pukovnije, ojačana sa jednim gorskim topom i jednim dojavnim rojem 15. satnije 8. pješadijske pukovnije. Prva bojna je krenula u 04,00 sati iz sela Komušine pravcem: Komušina - Rajševa - Vraška - Kundolež, sa ciljem da na crti: trigonometar 890 - Orčevići - Balčić zatovori prostor Željeznog polja prema sjeverozapadu i tako zapriječi može biti bijeg komunista. Zadatak 370. njemačke pukovnije bio je da sa sjevera, iz Zepča, i sa juga, iz Vranduka, nadire ka Željeznom polju i tu uništi neprijatelja.

U 09,30 sati 1. bojna 8. pješačke pukovnije izbija na položaj kod Kundoleža. Tu primjećuje komuniste koji su odstupali iz oblasti Željeznog Polja kroz sela Boriće i Jabučice u zapadnom i sjeverozapadnom pravcu. Jačina komunista oko 2 - 3.000 dobro oboružanih ljudi. Prva bojna iznenadnom strojničkom, bacačkom i topovskom vatrom napada komuniste, koji su se dijelom dali u bjekstvo, a dijelom prihvatili nametnutu borbu, dajući žilav otpor. Uslijed jakog otpora komunista, bojna nije bila u mogućnosti da produži dalje nadiranje određenim pravcem, već je bila primorana da vodi borbu sa nadmoćnijim komunističkim snagama. Tokom noći komunisti su pokušali opkoliti 1. bojnu 8. pješadijske pukovnije sa sviju strana, te je došlo do žestoke borbe.«

U vrijeme borbe sa neprijateljem jedan vod boraca se vratio na mjesto tragedije. Iskopao je zajedničku grobnicu i u nju položio tijela Bordine Vrbice Dine, Muniba Maglajića, kurira Milana Vojinovića i Esada Beširevića. Ispaljen je nad pokopanim tijelima boraca i počasni plotun, a ispaljivanjem je komandovao radnik Jovan Kasalović. Na taj se način cijela 2. krajiška udarna brigada oprostila od četvorice svojih boraca i rukovodilaca, od kojih su troje bili članovi KPJ.

Sa područja Blatnice, koje je bilo ugroženo od neprijatelja, bataljoni 2. krajiške brigade su preko Borja stigli u Očauš. Teško ranjenog, borci su me nosili na nosilima do Mladikovine, a odatle omladinci na svojim ramenima, koji su na taj način dobrovoljno odmijenili borce, kako bi se ovi vratili u borbeni raspored.

Pošto se moje zdravstveno stanje pogoršalo, odlučeno je da me hitno prebace u bolnicu. No, do Šipraga, gdje se ona nalazila, teren je bio

» Zbornik NOR-a, tom IV knj. 13. str. 820 - 834.

težak i vrletan, pun bespuća, pa njime ni zaprežna kola nisu mogla ići. S obzirom na moje stanje, međutim, nisu bili spremni na bilo kakvo oklijevanje, što je dobro shvatio rukovodilac politodjela i dao da se za moje upućivanje u bolnicu izdvoji 3. četa 4. bataljona, kojom je komandovao Gojko Vokić.

Ta jedinica je veoma dobro obavila svoj zadatak: rečeno mi je da mi je život spašen u posljednjem trenutku. Moja ruka je bila amputirana.

Nakon toga, štab 5. divizije je popunio moje upražnjeno mjesto i za novog komandanta je imenovan Dragutin Stanić Dragan, prvoborac i jedan od organizatora ustanka u Potkozarju, do tada zamjenik komandanta 1. krajiške udarne brigade. Pošto je zbog smrti Muniba Maglajića bilo upražnjeno i mjesto političkog komesara brigade, na to mjesto je postavljen Dragoslav Mutapović, a za zamjenika Milosav Milosavljević, prekaljeni komunist, inače do tada zamjenik političkog komesara 1. krajiške brigade. Dotadašnji politički komesar brigade otišao je na novu dužnost.

Pošto su jedinice 5. krajiške divizije bile usmjerene ka Travniku i dolini Bosne, a kako je 2. krajiška brigada bila oslabljena, pa nije bila spremna za duže marševe i teže borbe, odlučeno je da ona ostane u srednjoj Bosni, te da se uključi u upravo formiranu 12. krajišku udarnu diviziju, u čijem su sastavu bile 5. krajiška (kozarska), 12. krajiška udarna brigada i Banjalučki i Prnjavorski narodnooslobodilački partizanski odredi.

Komandant 12. krajiške divizije bio je Josip Mažar Šoša, a politički komesar Žarko Zgonjanin. Ona je dobila zadatak da vojnički i politički porazi kontrarevoluciju (četnike) u srednjoj Bosni, te da uništava Nijemce i ustaše u garnizonima srednje Bosne. U naređenju štaba 2. bosanskog udarnog korpusa (1. jun 1943), u čijem su sastavu ona tada bila, pored ostalog, piše:

»Od drugog i većeg dela svojih snaga, štab Dvanaeste divizije formiraće redovnu grupu, koja će imati zadatak da prodiere u prnjavorsko - derventski sektor, razbijajući četničke bande na toj prostoriji i učvršćujući naš vojno - politički uticaj na tome terenu koji predstavlja rezervoar ljudstva i hrane za tu diviziju. U prvo vrijeme glavne udare uperiti na četnike. Nastojati da Banjalučki odred preraste u brigadu, popunjavajući ga sa novo-mobilisanim ljudstvom. ...²⁾

Ti zadaci, dakle, odnosili su se direktno i na 2. krajišku brigadu, u kojoj je posebna pažnja posvećivana obavještajnom kadru (obavještajni oficiri i njihovi pomoćnici). Na tom planu zapažene rezultate postigli su Vojin Oljača, Đuro Poljak, Rade Komljenić, Vojin Maksimović, Dušan Uzelac, Mirko Bundža i drugi.

Tragično iskustvo iz Blatnice govorilo je da bez poznavanja neprijatelja pokreti jedinica u srednjoj Bosni ne mogu biti ni sigurni; niti mogu imati potrebnu efikasnost. Zato je bilo neophodno pronaći saradnike unutar neprijateljskih redova i sa terena, i od njih crpsti podatke. To je ovde bilo veoma teško, s obzirom na četničku izdaju. Često je to bilo i veoma rizično. No, i na tome planu postignuti su dobri rezultati.

Naređenjem štaba 12. krajiške divizije od 10. juna 1943. Druga krajiška brigada je bila raspoređena na prostorijski Pribinić - Buletić - Ranković - Čečava, kod Teslića, sa zadatkom da uznemirava neprijateljski garnizon i progoni četnike. Bila je povezana i koordinirala je sa 5. krajiškom (kozarskom) brigadom, koja je bila na prostorijski Šnjegotina - Dubrava - Branešci - Vijačani, sa zadatkom da napada četnike u Liplju, na Uzlomcu, u Jošavci, te od Klačnica do Prnjavora. Sadejstvovao joj je Prnjavorski partizanski odred, koji je bio na prostoru Donje Orahovo - Obodnik - Gorica, zatvarajući pravac od Kotor Varoši. Kontrolu pravaca prema Čemernici i Javoranima držao je Banjalučki partizanski odred. Jedinice 12. divizije bile su koncentrisane između jakih neprijateljskih garnizona Banja Luke, Prnjavora, Teslića i Kotor Varoši.

Štab 2. krajiške brigade i brigadne ambulante bili su locirani u centru Čečave, kraj same zgrade škole i crkve. Jedan bataljon je bio u rezervi, a drugi su se nalazili na pozicijama ka Tesliću, Jelahu i Kulašima. U Čečavi je postojao seoski narodnooslobodilački odbor, koji je brinuo o hrani, ranjenicima i bolesnicima u partizanskoj bolnici u Korićanima, 1 koji je snabdijevajući borce 2. krajiške brigade hranom, omogućio i njeno brzo oporavljanje.

Operacijom »Duhovi« Nijemci su, zajedno sa ustašama, četnicima i domobranima, napali jedinice 12. krajiške divizije iz više pravaca. Nju su izvodili dijelovi 114. lovačke i 373. legionarske divizije, 4. domobransko pješadijske divizije, te četnici i ustaše. Bilo je tu oko 12.000 dobro naoružanih neprijateljskih vojnika, koji su krenuli iz Banja Luke, Jošavke, Prnjavora, Teslića i Kotor Varoši, a cilj im je bio - uništenje 12. divizije. Potpomognuti su bili tenkovima, avionima i artiljerijom. Prvi bataljon je branio pravac od Teslića, na položaju između Čečave i Vučjaka. Glavnina bataljona, sem teških mitraljeza i minobacača koji su bili na Grmolju, nalazila se prema Tesliću. Zdravko Dimić, komandir kurira imao je zadatak da jedinice iz GrmoljE poveže sa bataljonom. Išao je sa petoricom boraca i naišli su na Nijemce. Uspjeli su nekako da umaknu i obavijeste političkog komesara bataljona idriza Čejvana o njihovoj opasnosti. Najveći dio bataljona se ubrzo izvukao na jednu strminu, a mitraljeski i minobacački dijelovi, koji su bili odsječeni tek su se poslije priključili bataljonu.

Neprijatelj je iz Ukrainice krenuo ka položajima 2. bataljona 2. krajiške brigade. O tome šta se događalo komandanta brigade Dragutina Stanića obavijestio je Vladimir Bajić, zamjenik političkog komesara, obćavši mu da će neprijatelja potući. Kada je uslijedio napad iz Teslića, domobranska bojna je odbijena nazad. Jedinice 2. krajiške nisu mogle

doći do Borje, jer su njemački tenkovi od Teslića i Kotor Varoša potpuno kontrolisali put. Istovremeno su jače ustaške i četničke jedinice prodrle u Čečavu, gdje se nalazio štab brigade sa dva bataljona, ali su bile odbijene.

Komandant brigade je smatrao da jedinice lako mogu doći u okruženje, pa je naredio povlačenje ka Šnjegotini i Uzlomcu, da bi se, istovremeno, zaobišli direktni sudari s neprijateljem. Potom su se jedinice 2. brigade spustile do Maslovara, a zatim uputile, uz manje okršaje s neprijateljem, na šumovite predjele Očauša. Sve to ukazuje da su jedinice 12. krajiške divizije nametnule neprijatelju vlastiti način borbe, navodeći ga na uzaludno krstarenje neprohodnim terenom i osujećujući mu ciljeve i planove. Izbjegavali su se okršaji s glavnim snagama, a izbjegnuta su i okruženja. Jednom riječju, koristili su se pogodni položaji, zasjede i svi oblici partizanskih dejstava, i već poslije tri dana neprijatelj je obustavio operaciju i vratio se u garnizone a da nije postigao nikakav uspjeh, što se i priznaje u mjesečnom izvještaju 114. njemačke lovačke divizije.

Iz Očauša 2. krajiška brigada se vratila na područje Čečave i Kulaša, uspostavivši položaj ka tesličkom i prnjavorskom garnizonu. Štab 12. krajiške divizije donio je odluku da se likvidira Vrbaska četnička brigada na prostoriji Živinica, Javorana, Bokana i Mokrog Luga. Za to su bile određene 5. i 12. krajiška brigada. Zaštita njihovog zaleđa i bolnice sa ranjenicima i bolesnicima povjerena je 2. krajiškoj brigadi. Prvi bataljon direktno je obezbjeđivao bolnicu u Palivuku, a 2., 3. i 4. bataljon, uključivši tu i Prnjavorski partizanski odred, su - na području Maslovara, Liplja, Kovača, Šnjegotine, Lađevaca, Beba, Pribiniča i Očauša - imali zadatak da progone četničke grupe Maslovarske četničke čete, i da zaprečavaju put na relaciji Teslić - Kotor Varoš. Isto tako, težilo se dobrovoljnoj mobilizaciji mještana srednje Bosne u brigadu. U trodnevnim okršajima četnici su protjerani ka Banja Luci - 19 je ubijeno, a 16 zarobljeno.

Već 4. jula 1943, odlukom štaba divizije, 2. krajiška brigada upućuje 4. bataljon na položaj raskrsnice puteva između Kotor Varoša - Maslovar - Šiprage, sa ciljem uspostavljanja veza sa 5. i 12. krajiškom brigadom, zatim štabom Prvog bosanskog udarnog korpusa i divizijskom bolnicom u Šipragama i Kruškovom brdu. Ostali njeni bataljoni bili su na prostoriji Čečava - Ukrinica - Rastuša, s ciljem da uništavaju četnike i da preko obavještajne mreže, prikupljaju podatke s garnizonima i uporištima u Tesliću, Komušini, Novom Šeheru, Tešnjju, Maglaju i Doboju. Tada je brigada imala 632 borca.

Devetog jula 1943. godine 2. i 5. krajiška brigada, sa Prnjavorskim partizanskim odredom, krenule su na Ljubić, i tu se rasporedile s velikom predostrožnošću, kako ih neprijatelj ne bi otkrio. U stvari sprovedene su opsežne pripreme za napad na prnjavorski neprijateljski garnizon. Prikupljeni su podaci o neprijatelju. Komandanti brigada Ranko Šipka i Dragutin Stanić napravili su plan napada, prema kojem je odlučeno da 5. krajiška brigada napada uporište neprijatelja u Prnjavoru, a 2. krajiška brigada spoljna uporišta u Ceru, Vučjaku i Glogovcu.

Borba je otpočela 9. jula 1943. u 23 časa. Ustaše, četnici i domobrani nastojali su da se srede posle prvog udara, ali su u tome bili onemogućeni. Četnici su bježali ka Derventi. Mnogi su bili ubijeni i zarobljeni. U izvještaju 12. krajiške divizije pisalo je:

»U noći između 9. i 10. jula u 23 časa, napadnut je ustaško - domobranski garnizon jačine jedne bojne u Prnjavoru, kao i četnički položaji na Ceru, Vučjaku i Glogovcu, koji su sačinjavali vanjsku odbranu Prnjavora. Napad smo izvršili prema priloženom planu i odbrana garnizona je likvidirana nakon kratke, ali žestoke borbe za 20 minuta. Tom prilikom ubijeno je 10 neprijateljskih vojnika, zarobljeno 6 domobrana i 10 četnika. Zaplijenjeno je nešto puščane i mitraljeske municije...³⁾

Oslobođenje Prnjavora povoljno je djelovalo na dalje razbijanje četničkih jedinica na Motajici. Ne mireći se sa tim gubitkom, neprijatelj je od Banja Luke i Dervente težio ponovnom osvajanju Prnjavora. Jedinice 2. i 5. brigada su ga odbile, 13. jula, i protjerale četnike Nikole Forkape, Rade Radića i Ljube Bundala. Tom prilikom predao se zamjenik komandanta njihovog bataljona Ljubo Radić Gedžo sa 18 četnika, koji su pristupili partizanima. U borbama vođenim, 17. jula četnici su bili potpuno razbijeni i protjerani u Jošavku, a Nijemci u Derventu, pa su tako naše snage dostigle liniju: Srbac - Sava - Motajica - Ukrina i Poezna. Ubijeno je 50, zarobljeno 23, a predalo se 85 četnika. Došlo je do velikog preokreta. Borci 2. i 5. krajiške brigade dočekivani su srdačno, držani su narodni zborovi i mještanima je govoreno o vojno-političkoj situaciji, te je veliki broj njih pristupio u naše redove. Izvještaj 12. divizije tim povodom, pored ostalog, navodi da je održano:

»deset uspješnih konferencija i zborova sa narodom, kao i svečanih crkvenih zborova, na kojima je kršten veliki broj dece...⁴⁾

Komandant divizije Josip Mažar Šoša i štab 12. divizije naredili su 17. jula da 2. krajiška brigada posjedne položaje kod Teslića, na potezu Rastuša - Ukrinica - Čečava, a da njene dotadašnje položaje: Gusak, Lišnja, Cer, Macino Brdo, Glogovac, Vučjak i Popovići, preuzme 5. krajiška brigada, koja svoje položaje - Viječane i Vršanj - »ustupa« Prnjavorskom partizanskom odred. Formirana je, takođe i operativna udarna grupa, s načelnikom štaba divizije Mirkom Pekićem na čelu, od 12. krajiške brigade, Banjalučkog odreda i 4. bataljona 2. krajiške brigade sa ciljem da djeluje na celom tom terenu protiv četnika, Nijemaca, ustaša i domobrana, što je obezbjedilo ofanzivni karakter dejstva jedinica 12. divizije.

Ali, ni neprijatelj nije, naravno, mirovao. Na položaje 1, 2. i 3. bataljona 2. krajiške brigade iz Teslića je krenula jedna domobranska satnija. Poslije kratkotrajnog sudara, u kojem je neprijatelj odbijen, jedinice 2. krajiške brigade su 23. jula savladale tzv. Domdo bojnu u Komušini i krenule Velikom Usorom ka Tesliću.

Dvadesetprvog i dvadesetšestog jula 1, 2. i 3. bataljon 2. krajiške brigade, zajedno sa 1. i 2. bataljonom 5. krajiške brigade, napali su na željezničku stanicu Tešanjka, Tešanj, Novi Šeher i Jelah.

³⁾ Zbornik NOR-a, tom IV knjiga 15, str. 108,

⁴⁾ Arhiv VII, k. 865, reg. br. 6 - 2 .

Borbe u Tešanjski su trajale jedan sat i zarobljena su četiri domobrana, a zaplijenjeno oružje, municija, odjeća i nešto ručnih bombi. Srušena su dva kilometra pruge i spaljena dva mosta. Jelah, koji je bio dobro branjen, tada nije oslobođen.

Nastupajući prema Tešnju, jedinice 2. krajiške brigade su tada pročistile Blatnicu, Komušinu i Vručicu, zarobile četirije četnika i pet četnika. Osim jedinica 2. krajiške brigade, na Tešanj i Novi Šeher napadale su i jedinice 1. i 2. bataljona 5. krajiške brigade. Neprijatelj se povukao u Kulu i iz nje davao žilav otpor. Na poziv na predaju nije pristajao. Ipak napokon je savladan. Pomoć koja mu je pristizala iz Teslića bila je odbijena. Ali, pošto je bilo teško održati se u gradu, jedinice su se izvukle na periferiju.

U tim okršajima ranjeno je i ubijeno 30, a zarobljeno 19 neprijateljskih vojnika, dok su tri borca brigade izgubila život, a trojica su bila ranjena.

Narod Tešnja je oslobodio dočekao kao svoje, i više omladinki i omladinaca je tada stupilo u redove boraca 2. krajiške brigade, a među ostalima, Fahira Ajanović, Esma Đonlagić, Ismet Pobrić, i Mirjana i Košta Simić.

Sljedećih nekoliko dana 1. 2. i 3. bataljon 2. krajiške brigade u dolini Bosne srušili su 1.500 metara pruge između Zavidovića i Maglaja. Tridesetprvog jula, kad su se vraćali, porušili su i 1.000 metara pruge između Doboja i Teslića. Poslije dvodnevnih borbi sa neprijateljem u Cerovici i na Križu, 2. krajiška brigada je, bez 4. bataljona, izašla na položaje Rastuša, Čečava, Pribinić, sve do Maslovara, zatvarajući sve pravce prema Tesliću.

Početkom avgusta 1943. četnici Rade Radića držali su položaj na potezu Branešci - Divana - Kokori; četnici Ljube Bundala položaje na južnim padinama Gumjere, Otpočivaljke, Milosavke, Prosjeka i Josike, a Motajički četnički odred, kojim je komandovao Nikola Forkapa, djelovao je na Carevoj gori, Motajici i u Srpcu.

Da bi se nastavilo s čišćenjem tih četničkih grupa, štab 12. krajiške divizije naredio je 8. avgusta formiranje dviju operativnih grupa. Prva je bila 2. krajiška brigada i Prnjavorski partizanski odred, sa zadatkom da razbiju Forkapine četnike i zauzmu Kobaš. Drugu operativnu grupu činila je 5. krajiška brigada sa zadatkom da razbije četnike Rade Radića i Ljube Bundala.

Prva grupa je krenula 8. avgusta od Macinog brda, Glogovca i Prnjavora, nastavila preko Careve gore, Kalabe, Vejina brda, sjeverno od Prnjavora i Šibovske, i izašla na liniju Topičko brdo, a onda na prostor Smedereva i Spasovišta. Ona je išla u tri kolone, ali nije naišla na četnike. Zatim je (sjutradan) nastavila ka Motajici i Novoj vesi, očistila Rakovac, sjeverno od Prnjavora i Kraljev Stol, te jugozapadno od Bosanskog Kobaša i Kunove. Premda su Forkapini četnici pružali jak otpor, ipak su poklekli pred jedinicama prve operativne grupe i pobjegli ka Kobašu i Srpcu. Sutradan je 2. brigada prihvatila borbu sa jednom satnijom domobrana u Novoj vesi i povukla se kada je neprijatelj dobio pojačanja.

Jedanaestog avgusta 1943. dio Prve operativne grupe čistio je Rakovac i Lepenicu. Jedinice 2. krajiške brigade i Prnjavorskog partizanskog odreda čistili su Donju i Gornju Pečingilovu, Kunovu i Smrtiče. Četnika je bilo i u Smrtičima i na Motajici, gdje su naše jedinice bile napadnute s leđa, pa su bile primorane na povlačenje. Sa njima su oštre borbe vođene i u Novoj Vesi. Prva operativna grupa imala je gubitke od 7 poginulih, 3 nestala i 2 ranjena borca.

Po povratku jedinice sa Motajice, kada su jedinice 5. krajiške brigade čistile sektor prema Jošavki i izbile na put između Jošavke i Čelince i kada su se kretale preko Snjegotine, Liplja, Uzlomca, posjevši položaje na Rastuši, Ukrinici, Pribiniću, Buletiću, Maslovarama i Obodniku, s ciljem da zatvore pravce od Teslića i Kotor Varoši, jedinice 2. krajiške brigade i Prnjavorskog partizanskog odreda su, 14. avgusta, bile raspoređene tako da zatvore pravce od Dervente prema Prnjavoru i od Banja Luke ka Prnjavoru.

O tim akcijama u izvještaju Prvog bosanskog korpusa od 14. avgusta 1943, između ostalog kaže se:

»Situacija u centralnoj Bosni se povoljno razvija. Četničke grupe Rade Radića, Tešanovića i Forkape uglavnom su razbijene. U naše jedinice stupilo je preko 100 bivših četnika Forkape. Stanovništvo Župe dobro je primilo dolazak naših jedinica i dosad su se javili u naše jedinice preko 400 omladinaca. Prnjavorski odred porastao je na 260 boraca, a isto tako Banjalučki odred svakim danom raste. U njemu se nalaze dvije čete muslimana, koji se jako dobro drže. Intenzivno se radi na učvršćivanju pozadine. Pristupili smo formiranju odbora i komandi mjesta u Šipragama, Skender Vakufu i Prnjavoru. Nameće se potreba formiranja područja... Po sređivanju prilika u centralnoj Bosni štab Korpusa će se prebaciti u istočnu Bosnu...⁵⁾

Tada su izvršene i kadrovske promjene u štabu 2. krajiške brigade, pa i u njenim bataljonima. Dragoslav Mutapović i Milosav Milosavljević, politički komesar i njegov zamjenik, otišli su na nove dužnosti, a na njihova mjesta došli su Idriz Čejvan i Vojkan Lukić. Došlo je i do zamjene položaja. Pošto je 5. krajiška brigada posjela položaje 2. krajiške brigade, ova se premjestila na prostoriju Maslovara, Beba, Pribinića i Buletića.

U to vrijeme obavljene su pripreme i za dejstva brigade ka Derventi, dolini Bosne i komunikacijama između Doboja, Bosanskog Broda i Dervente. Prikupljeni su podaci o neprijatelju u tom području. Saznalo se da garnizon u Derventi brane dvije bojne domobrana u gradu i jedna na spoljnim položajima, i oko 700 ustaša i nešto četnika u okolini.

Štab 11. divizije (12. divizija koja je tada preimenovana u 11. diviziju) odlučuje da 2. i 5. brigada i Prnjavorski partizanski odred napadnu noću između 23. i 24. avgusta 1943. neprijatelja utvrđenog na desnoj obali Ukrene u Kalenderovcima, Detlaku i Žabištu. Zadatak je bio, ukoliko se probije ta linija, da se pokuša osloboditi Derventa i poruši željeznička pruga između Doboja i Bosanskog Broda. Iznenadjenje je po-

5> Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 16, str. 89 - 90.

stignuto. Linija je likvidirana i snage su se usmjerile ka Derventi. Likvidirano je i uporište na putu između Kalederovaca i Dervente. Treći bataljon 2. krajiške brigade zapalio je željezničku stanicu u Ljupljanici, porušivši istovremeno i nekoliko stotina metara pruge.

I ostali bataljoni su napadali Derventu. Borbe su vođene u neposrednoj blizini grada. Neprijatelj je dobio pojačanje iz Bosanskog Broda sa tri tenka, i tri oklopna vozila i šest topova iz Doboja. Neprijateljska bojna koja je izvršila protivnapad razbijena je. Ubijeno je 12 vojnika i jedan neprijateljski oficir. U jednom trenutku napad jedinica 2. krajiške brigade je zadržan, ali nije bio odbijen. Borba je postajala sve žešća. Protivnik je bio nadmoćan i stalno je dobijao pojačanja, pa je prešao i u juriš, tako da su se bataljoni 2. i 5. krajiške brigade povukli ka Ukriini - na svoje polazne položaje. U tim borbama zarobljeno je 115 neprijateljskih vojnika, dva oficira i jedan ljekar, koji su raspoređeni u naše jedinice. Zaplijenjeno je 100 pušaka, šest puškomitraljeza, dva laka mitraljeza i oko 15.000 metaka. Ubijeno je devet, a ranjeno 17 neprijateljskih vojnika, dok su naše jedinice imale četiri mrtva i tri ranjena borca.

Tridesetog avgusta 1943. štab Prvog bosanskog korpusa obaviješten je od Vrhovnog komandanta o vojno - političkoj situaciji u istočnoj Bosni. Tito je, u stvari, naredio da 2. krajiška brigada odmah pređe u istočnu Bosnu i da se hitno odredi vrijeme i pravac njenog pokreta. Komandant brigade Dragutin Stanić i štab brigade pristupili su priprema za odlazak. Drug Tito je imao veliko povjerenje u 2. krajišku brigadu, naročito u njenu snagu i borbenost, što se vidi i iz njegove preporuke štabu korpusa:

»Brojno ojačanje Druge brigade (čak i preko 1.500 boraca) treba da vam bude stalna težnja. Ta brigada treba da posluži kao jezgro ostalih jedinica u istočnoj Bosni...⁶¹

Prije odlaska, brigada je vodila još nekoliko borbi protiv ustaša, četnika i domobrana. Štab 11. divizije dao je zadatak 2, 5. i 12. krajiškoj brigadi, te Prnjavorskom odredu, da likvidiraju četnike na prostoriji od Kotor Varoša, Teslića i Banja Luke do Srpca, Motajice i Dervente. Već 1. septembra je bilo manjih okršaja sa četnicima, koji su umakli ka Banja Luci, a zatim je akcija usmjerena i prema Crnom vrhu, Kadinjanima i Slatini.

Konačno je štab 11. divizije, prema dogovoru sa korpusom, odlučio da napadne i oslobodi grad Teslić. Za taj poduhvat bile su određene 2. i 5. krajiška brigada. Teslić je branilo 1.600 domobrana 4. lovačke pukovnije, koji su bili naoružani minobacačima i artiljerijskim oruđima, zatim 200 ustaških milicionera i 70 njemačkih feldžandarma. Odbrana je bila organizovana na sistemu bunkera, rovova i prepreka od bodljikave žice, sa nekoliko vanjskih uporišta i predstraže. Sve tvrde zgrade bile su pretvorene u otporne tačke. Sve su to dobro znali borci 2. brigade, pa su se shodno tome i pripremili. Za neutralisanje bunkera i zgrada - otpornih tačaka, pripremljen je protivtenkovski top i protivtenkovske puške. Razrađen je plan dejstva i sadejstva bataljona.

Sa istočne strane napadali su 1, 3. i 4. bataljon 2. krajiške brigade. Ka željezničkoj stanici Vrela, predstražama na Kuminoj kosi i Debelom brdu bio je usmjeren njen 2. bataljon sa jedinicama 5. krajiške brigade. Obezbjedenja su postavljena ka Doboju, Tešnju i Jelahu. Vatreni обруč uspostavljen je nešto prije ponoći. Domobrani, ustaše i Nijemci davali su žilav otpor. Prepreke od bodljikave žice bile su dobro branjene. Ipak, naši borci su uspjeli da naprave nekoliko prolaza. U tim prvim sudarima život su izgubili borci Zdravko Bubić, Bogdan Đurašinović, Stojan Đerić, Ilija Jelača i Miloš Vojvodić, a bilo je i ranjenih. Približavala se zora kad je stigla vijest o neprijateljskim tenkovima iz Doboja i od Jelaha, pa je nastupilo povlačenje. Napad je obnovljen naredne noći. Žičane prepreke su prosječene, napadi i protivnapadi su se smjenjivali, bilo je ranjenih, a u zoru su se jedinice ponovo povukle na polazne položaje.

Kako se smatralo da je neprijatelj iznuren, izveden je i treći napad, motivisan i osvajanjem Banje Vrućice, koja je bila zauzeta i spaljena. Neprijatelju je očito bilo stalo da po svaku cijenu sačuva Teslić kao uporište za odbranu komunikacija u dolini Bosne. Kada je ponovo došlo do oštih okršaja, neprijatelj se žilavo branio, a rukovođenje odbranom su preuzeli njemački oficiri, koji su insistirali na odbijanju svih napada. Najzad se definitivno odustalo od napada.

Zatim su borbe nastavljene na putu Teslić - Doboje. Drugi bataljon 5. krajiške i dva bataljona 2. krajiške brigade oslobodili su Tešanj i na tom putu kod Jelaha sačekali dobro naoružanu 1. bojnu 6. lovačke pukovnije. Došlo je do žestoke borbe, pri čemu je ubijen zapovjednik 2. satnije, kao i nekoliko domobrana i dvojica Nijemaca. Istovremeno je u jurišu smrtno ranjen politički delegat voda Robert Sole, koji je predvodio borbe.

Nema sumnje da je 2. krajiška brigada u borbama u srednjoj Bosni, protiv raznih neprijatelja, časno izvršavala sve svoje zadatke u sadejstvu sa ostalim jedinicama divizije. Ona je dala značajan doprinos u razbijanju kontrarevolucionarnih snaga u srednjoj Bosni.

Tragedija u dolini Blatnice

VASILJE JOVANIĆ VASO

Povratkom od rijeke Bosne, krajem maja 1943, od Nemile i Topčić Polja preko planine Manjače, 5. krajiška divizija, sastava: 1, 2. i 4. krajiška brigada, kretala se u pravcu Teslića. Po dolasku u dolinu riječice Blatnice, 2. brigada se kretala u slijedećem rasporedu: 1. bataljon kao prethodnica dolinom riječice Blatnice, 2. bataljon lijevo, strminama planine kao pobočnica, a 3. i 4. bataljon i štab brigade, sa kurirskim vodom, nasipom stare šumske pruge u koloni, pored nabujale Blatnice. Prethodnih dana padala je jaka kiša, tako da su odjeća i obuća svakog borca bili mokri.

Kada smo stigli u dolinu Blatnice vrijeme se proljepšalo. Razvedrilo se, i bio je sunčan dan. Kolona brigade je stala ispred sela Blatnice. Komandant brigade Đurin Predojević naredio je intendantu Ranku Zgonjaninu da ode u selo Blatnicu i prikupi nešto hrane da se borci malo okrijepe. Zgonjanin je pošao sa patrolom iz 1. bataljona, ali su se brzo vratili i obavijestili Đurina da se u selu nalaze Nijemci. Dok je komandant brigade izdavao naređenje komandantima bataljona i određivao pravce napada, u neposrednoj blizini, sa desne strane riječice Blatnice, neprijatelj je posjeo brdo Kundalež, dominantni vis sa koga se mogla vidjeti cijela dolina Blatnice, i počeo da nas tuče iz minobacača. Prvo smo čuli eksploziju jedne minobacačke granate lijevo od nas, koja je pala na kolonu 2. bataljona, zatim je eksplodirala druga u koloni 1. bataljona, od koje je lakše ranjen Milan Zgonjanin, komandant 1. bataljona, a treća minobacačka granata eksplodirala je u koloni među članove štaba brigade i brigadne kurire. Od nje su poginuli: Đurđina Vrbica Dina, član politodjela brigade, Milan Vojnović, kurir i puškomitraljezac kurirskog voda, i njegov pomoćnik Esad Bišćević, kurir pri štabu brigade, a teško su ranjeni Đurin Predojević, komandant brigade, i Munib Maglajić, zamjenik političkog komesara brigade, dok je lakše ranjen Radenko Bročić, član politodjela brigade. Toga trenutka, od eksplozije granate, pao sam na obalu riječice, upetljao se u žile drveća i žbunja, ali za kratko. Digao sam se i vidio poginule i teško ranjene Đurina i Muniba. Odmah sam skočio do Pere Radovića, rukovodioca politodjela brigade i kurira Jove Štikavca. Prišli smo ranjenom Đurinu, koji je i dalje stajao i izdavao naređenja da se tuče neprijatelj. Bio je obliven krvlju. Desna ruka, ispod lakta, bila mu je slomljena — visila je, a krv je iz nje šikljala. Radović je povikao na njega: »Lezi, šta stojiš«! Od Đurina preuzeo je komandu njegov zamjenik, mislim da je to bio Dušan Egić ili Đuro Štrbac.

Prišli smo teško ranjenom Munibu Maglajiću i vidjeli da mu je granata odsjekla jednu nogu, a drugu slomila. Kada smo došli do njega, rekao je Đurinu: »Živ li si komandante?« U tom trenutku pritrčala mu je bolničarka Savka Mandić i pružila prvu pomoć. Međutim, kada je Savka vidjela i Đurina oblivenog krvlju i teško ranjenog, odmah je priskočila da mu podveže ruku ispod lakta da bi zaustavila krvarenje. Komesar brigade Dragoslav Mutapović naredio mi je da teško ranjenog komandanta Đurina, sa kuririma i borcima iz 1. bataljona, prenesem do brigadnog previjališta radi pružanja stručne medicinske pomoći i hitnog slanja u bolnicu. Uzeo sam nekoliko brigadnih kurira, među kojima je bio Jovo Štikavac i kurir iz 1. bataljona, Cvetko Vujimirović, koji se zatekao sa nama, i naizmjenično smo nosili - odnosno, prvo ispod ruku vodili ranjenog Đurina uz riječicu. Nismo smjeli ići nasipom stare pruge stoga što je neprijatelj stalnom vatrom minobacača tukao nasip, a poneke granate padale su i u vodu. Kada smo odmakli 50 - 100 metara čuli smo pucanj iz pištolja. To se drug Munib Maglajić, kada je vidio da mu nema spasa, ubio iz pištolja. Od jake minobacačke vatre i eksplozije granata koje su padale pored nas padala je po nama zemlja i granje. Teško ranjeni komandant Đurin dobro se držao, ali kada smo ga pogledali u lice, primjetili smo da je blijed kao krpa, a osjećalo se da je malaksao zbog velikog krvavljenja. Tada nam je bolničarka Savka Mandić rekla da ga moramo na nosilima nositi. Đurin se opirao, govoreći da on može ići i da ga samo pomalo pridržavamo. Ipak uzeli smo nosila od boraca 3. bataljona i odneli Đurina do brigadnog previjališta. Poslije pružanja stručne medicinske pomoći, naš omiljeni i čuveni komandant, odnesen je u bolnicu u Šipragama.

Sve vrijeme dok smo nosili ranjenog Đurina vodile su žestoku borbu jedinica 2. i 4. krajiške brigade. Neprijatelj je bio obaviješten o našem kretanju prema Tesliću, pa je nastojao svim silama da dovede naše jedinice u okruženje i uništi ih u dolini Blatnice. Poslije žestokih borbi, naše jedinice su uspjele da potisnu neprijatelja prema Tesliću i nanesu mu velike gubitke.

Poslije razbijanja neprijatelja, tijela poginulih drugova: Đurđine Vrbice Dine, Muniba Maglajića, Milana Vojnovića i Esada Beširevića, sahranile su jedinice naše brigade uz dužne počasti sa suzama u očima i zahvalnošću za sve što su učinili od kada su stupili u jedinice 2. krajiške brigade.

Ranjeni Đurin Predojević, poslije amputacije desne ruke ispod lakta i dužeg liječenja, prezdravio je i nastavio da komanduje višim jedinicama JA. Proglašen je za narodnog heroja.

Đurdina Laze Vrbica Dina, rođena u Titogradu 1913, Crnogorka, prije rata je bila student Visokoekonomske komercijalne škole. U NOB je stupila 1941, a u 2. krajišku brigadu početkom maja 1943. godine kao član politodjela. Poginula je 29. maja 1943. u Blatnici. Bila je hrabar borac, primjeran član KPJ, a za dugogodišnji revolucionarni rad i borbu protiv neprijatelja proglašena je za narodnog heroja.

Munib Muharema Maglajić, rođen 1914. u Banjaluci, Musliman, bio je geometar. U NOB stupio je 1941, a u 2. krajišku brigadu avgusta 1942. godine. Zamjenik političkog komesara birgade postao je u prvoj polovini maja 1943, a poginuo je 29. maja 1943. u Blatnici. Bio je hrabar borac, dobar drug i primjieran komunista. Uspješno je rukovodio partijskim organizacijama, jedinica 2. krajiške brigade i, kao takav, postao zamjenik komesara brigade i sekretar brigadnog komiteta.

Milan Todora Vojnović rođen je 1922. godine u selu Slatini, Sanski Most. Bio je zemljoradnik. U NOB stupio je početkom 1942, a u 2. brigadu avgusta 1942. godine. Bio je član KPJ. Poginuo je 29. maja 1943. u Blatnici. Bio je hrabar borac - dobar kurir i dobar puškomitraljezac. Sa svojim puškomitraljezom, istakao se u borbi sa četnicima u Glamočkom polju aprila 1943. godine. Za što ga je pohvalio komandant brigade Đurin Predojević. Uživao je dobar ugled među kurirma, a primjernim ponašanjem pozitivno je uticao na druge kurire.

Esad Muharema Baširević, Musliman, rođen je 1923. godine u Bihaću. Stupio u NOB početkom decembra 1942. godine. Bio je borac u 4. bataljonu. Početkom januara 1943. došao je za kurira pri štabu brigade. Poginuo je 29. maja 1943. u Blatnici. Bio je dobar i hrabar kurir, jak i brz, dobar pomoćnik puškomitraljeza.

Sa komandantom brigade u bolnici u Korićanima

DUŠAN DRLJAČA

Cijela brigada je išla prugom prema Tesliću. Negdje popodne naređen je odmor. Ustaše su primijetile brigadu i otvorile vatru na nas. Naš bataljon je prešao preko neke rijeke i odmah se sudario sa ustašama na bunkerima. Kao kurir 4. bataljona dobio sam naređenje da uspostavam vezu sa štabom brigade. To sam i učinio, a kada sam se vratio vidio sam da su borci neveseli. Saznao sam od njih da je komandant brigade poginuo. Međutim, to nije bila istina, već su komandant i njegov kurir bili ranjeni, dok su dva člana štaba poginula. Moj bataljon dobio je zadatak da komandanta i kurira prenese u bolnicu u Korićane. To smo i uradili. Komandantu je tu odsječena ruka. Pošto sam se i ja bio razbolio, ostao sam u istoj bolnici.

Ustaj, pobjegao četnik

DRAGO DAMJANOVIĆ

U drugoj polovini 1943. kad smo se nalazili u centralnoj Bosni bio sam kurir u štabu brigade. Štab je bio smješten u selu Glogovcu, nedaleko od Prnjavora. Sa nama kuririma već nekoliko mjeseci išao je jedan zarobljeni četnik. Mislim da se zvao Savo Kozomora. Tada se nije moglo odmah utvrditi njegovo djelovanje za vrijeme boravka u četničkim redovima, pa su naši obavještajni organi to ispitivali, a nama je rečeno da se on mora dobro paziti i čuvati da ne pobjegne. On se bio već uveliko odomaćio i gotovo navikao na nas, kao i mi na njega. Za vrijeme marševa više puta tražio je da nam pomogne da nosimo pojedine teške predmete (municiju, puškomitraljez i razne štapske stvari). Jasno, sve vrijeme imao je vezane ruke. Mi smo željeli da ga se čim prije riješimo, jer nam je zadavalo brige njegovo čuvanje i, posebno, dežurstvo zbog njega. I njemu je već bilo dosadilo, pa nas je često pitao šta će već jednom biti sa njime, zašto se to ne riješi, pa ili da ga ubijemo, ili da ga pustimo, ili da ide sa nama. To su, uglavnom, bile njegove jedine reakcije.

Jednog dana, dok smo bili u selu Glogovac, štab brigade je otišao u neku akciju, negdje u rejon Dervente, sa svojim bataljonima, a u štabu u Glogovcu ostali smo Ahmet Šeho i ja, zajedno sa Savom, da ga čuvamo. Bio je zatvoren u jednoj seoskoj kući, odnosno podrumu, koji je nekada bio kovačnica, sa puno kovačkog i drugog alata, koji je bio veoma pogodan za kopanje rupe u zidu. Dok je jeo ruke smo mu odvezivali, a poslije završenog objeda opet vezivali. Toga dana, kada sam mu donio večeru i htio da mu odvežem ruke rekao je da nije potrebno da ga odvezujem, jer ćemo ga poslije večere opet svezati, a to hrane može i vezan da pojede. Zatim me je zamolio da mu donesem u jednoj šerpi više vode, jer pretpostavlja da će posle obilne i dobre večere u toku noći biti žedan. Pristao sam i donio mu jednu veliku šerpu vode, postavio pored njega i rekao mu da ako bude žedan pije koliko želi.

Kad je večera bila završena, zatvorio sam i zaključao vrata, a zatim sam pred vratima dežurao i stražario do pola noći. Tada sam probudio Šehu da preuzme dežurstvo. Legao sam u pravi i čist krevet i zaspao tvrdim snom. U samu zoru upao je Seho u sobu i povikao: »Ustaj, pobigao četnik«. Nisam u prvo vrijeme shvatio o čemu se radi i, onako bunovan, nastavio sam da ležim, ne obraćajući nikakvu pažnju na Šehu. Međutim, on je i dalje uporno vikao: »Ustaj, pobigao četnik«. Kasnije

sam se probudio, ustao i otišli smo obojica u prostoriju u kojoj je četnik bio zatvoren. Odmah smo ugledali na suprotnoj strani od vrata, na zidu, prokopanu rupu, a odatle se ulazilo u neke kukuruze.

Čudno, rupa je bila toliko uska i mala da se ni ja ni Šeho nismo mogli kroz nju provući, a četnik Savo, koji je bio veći i jači od nas, uspio je. Meni je tek sad bilo jasno zašto za vrijeme večere nije htio da mu odvežem ruke - uže mu je bilo olabavilo, pa ih je komotno mogao izvući. Mislio je, da ćemo, mu poslije večere ruke sigurno pažljivije i jače svezati, te neće moći da kopa rupu u zidu objema rukama. Bilo mi je jasno i zašto je zahtijevao da mu se donese dosta vode. Naime, znao je da će posle polivanja zida lakše kopati, a vjerovatno kad se zid pokvasi manje se i lupa čuje.

Prilikom bjekstva napisao nam je i jednu malu ceduljicu. Ironično nam je zahvalio na takvoj (ne) budnosti i na ponašanju prema njemu, i saopštio da on ide ipak svojim putem. Mislim, da nam je savjetovao da tu ceduljicu ne pokazujemo nikome, već da je pročitamo i bacimo, što smo i učinili. Bili smo obojica uplašeni i mislili smo kako da dočekamo komandanta brigade i našeg komandira Jovanića, i sve im to ispričamo.

Sledećeg dana izjutra, kada še štab brigade vratio iz akcije, trebalo je našem komandiru Jovaniću podnijeti izvještaj o tom slučaju. Šeho i ja smo se natezali koji će od nas reći komandiru jer nas je bilo strah, i nijedan nije na to pristajao. Šeho je energično zahtijevao da to budem ja, što sam i učinio. Jovanić je bio van sebe. Nije mogao da vjeruje u to i stalno je pitao kako je to bilo, šta smo radili, da li znamo ko je bio Savo, i slično. Otišao je sa mnom u kovačnicu, pogledao rupu i počeo da nas grdi. Govorio je da on ne smije o tome izvijestiti komandanta brigade Stanića, nego neka Šeho i ja idemo da mu to kažemo. Vaso je zaista, i to opravdano, bio veoma ljut. Na kraju je ipak otišao kod komandanta i ispričao mu cijelu stvar, onako kako je od nas čuo. Šeho i ja smo se bili dogovorili da se ni u kom slučaju komandiru Vasi ne kaže prava istina, tj. da nije dao da mu za večeru odvežemo ruke, da je tražio i da smo mu donijeli poslije večere dosta vode, da nam je napisao pisamce i slično.

Pošto je komandant saznao šta se desilo, naredio je Vasi da Šeho i ja odemo kod njega, sa Vašom, na razgovor. Zahtijevao je od nas da ponovo ispričamo sve detalje oko njegovog bjekstva, te sam opet ja govorio onako kako sam rekao i komandiru. Dragutin je samo mirno i staloženo slušao (što je njemu svojstveno). Na kraju nas je zapitao da li smo znali ko je četnik Savo, da li mi znamo da je on počinio mnoga velika nedjela, da je čekao da se neke stvari preispitaju i da je kasnije trebalo da mu bude suđeno, a sad smo mu mi omogućili da i dalje čini zločine i bori se protiv naše vojske. Oštro nas je ukorio, govoreći da smo slabo obavljali svoju dužnost i zaprijetio je oštro da se tako nešto ubuduće ne smije dogoditi, jer bi nas poslali pred naš vojni sud.

Iako smo Šeho i ja u to vrijeme bili mladi i neiskusni, ono par riječi našeg dobrog komandanta otvorilo nam je vidike, uticalo je na naš dalji rad, a kasnije smo prema zarobljenicima bili mnogo oprezniji.

Dolazak u brigadu grupe omladinaca iz Tešnja

KEMAL ALIĆEHAJIĆ

Poslije četničkih pučeva dugo nije bilo partizanskih vojnih jedinica u srednjoj Bosni. To se odrazilo na veze ilegalnih organizacija - KPJ i SKOJ-a sa partijskim forumima, koje su bile prekinute krajem 1942. Uslijed nastalog stanja, organizacija SKOJ-a uspostavila je vezu sa partijskom organizacijom u Tuzli. U toku saradnje ukazali smo Vladimiru Periću Valteru na potrebu za stvaranjem mogućnosti za izlazak omladine u partizane preko Tuzle. Omladina je željela da ide a nekim omladincima je prijetila opasnost od iznenadnih racija ili da budu mobilisani u neprijateljske vojne formacije. On se saglasio da se ta mogućnost počne koristiti, mada je neprekidno insistirao da produžimo s našim naporima na uspostavljanju veza s krajiškom partijskom organizacijom. Ukazivao je na mnoge prednosti takve orijentacije za naš rad, pa i na činjenicu da bi to omogućilo bezbjedniji izlazak omladine u partizane.

Ujulu 1943. dobili smo saglasnost da jedna grupa drugova izađe u partizane preko Tuzle u istočnu Bosnu. U toku pripreme na realizaciji te akcije, U noći 24/25. juli, ukazala se prilika da uspostavimo direktnu vezu sa partizanskim jedinicama u srednjoj Bosni. Te noći spavao sam u kući Mesuda Ajanovića u Tešnju. Iz sna su me probudili strka čeljadi po kući, pucnjava po gradu i povici: naprijed, opkoli, zavrni, i slično. Ukućani su silazili u prizemlje da se sklone. Nisam se odzvao na Mesudove pozive. Kad se u kući smirilo, ustao sam iz kreveta, okrenuo jastuke uzduž pod pokrivač i stavio stolicu s odijelom ispred kreveta tako da ga može vidjeti onaj ko bude otvarao vrata. Želio sam da ostavim utisak da spavam u sobi. U gaćicama, s vojnodržavnim pištoljem za pojasom, spustio sam se niz oluk s prvog sprata u dvorište. Nasumice sam krenuo prema Ravnama da bih se susreo s partizanima. Tada nisam bio iskusan da bih mogao pretpostaviti da je jednom štabu vojne jedinice koja napada Tešanj najpogodnije koordinirati napad sa Ravana. Nisam znao tako razmišljati, ali neukim i sreća pomaže. Pred kućom Mahmuta Galijaševića uhvatila me grupa boraca iz Prateće čete 2. krajiške brigade i odvela pred komandanta. Počeli su da me ispituju: ko sam, šta sam, i slično. Iznenadilo me što se u mene sumnja, pa sam ubrzano odgovorio da sam sekretar SKOJ-a, da želimo uspostaviti vezu sa brigadom, da imamo drugova koji treba da stupe u partizane. Pominjao sam imena Adema Hercegovca i Edhema Pabrića, valjda, da bih djelovao uvjerljivije. U tom trenutku u sobu je ušao Mahmut Galijašević. Vidjevši

me neobučenog, obratio se Staniću i rekao da sam ja dobar omladinac koga su ustaše držale u zatvoru i rekao mu moje ime. Tada su sumnjičavost i nepovjerenje zamijenjeni međusobnim dogovorom da se vratim kući, a da ću o novom sastanku biti obavješten ubrzo. Stanić je odredio dva borca da me otprate do našeg položaja. Vratio sam se istim putem u grad, i uz oluk se uspentrao u svoju sobu. Ukućani nisu primjetili moje odsustvovanje.

Dva dana poslije susreta na Ravnama, obavijestio me Muho Džafić Džafo da sam pozvan na sastanak 27. jula u šumu Zmajevac, desetak kilometara od Tešnja. Došao sam u zakazano vrijeme na mjesto sastanka. Tu su već bili Vlado Stanić i Edhem Pabrić. Pozdravivši se s obojicom, odmah sam referisao Edhemu o stanju u organizaciji SKOJ-a i antifašističke omladine na području Tešnja i zatražio da jedna grupa omladine i rukovodstvo SKOJ-a pređe u brigadu. Objasnio sam da im prijeti opasnost od hapšenja i racije, da će na terenu ostati novo rukovodstvo od nekompromitovanih članova SKOJ-a i da ima više omladinskih grupa koje žele u partizane. Edhem nije prihvatio ideju o izlasku rukovodstva SKOJ-a u partizane. Dok smo međusobno navodili argumente, u diskusiju se uključio Stanić riječima: »Edheme, ja mislim da ova djeca treba da izađu u brigadu, jer će to imati veliku moralnu vrijednost za oslobodilački pokret na ovom području. A i porodice ove djece biće krvno vezane za partizane, što mi se čini vrlo važnim... «

Poslije Stanićeve intervencije utvrdili smo da se izlazak obavi u noćL29/30. jula, da jedna četa brigade prihvati grupu u selu Planje, 7 - 8 km udaljenom od Tešnja, i da SKOJ organizuje dolazak grupe do Planja. Vraćajući se sa sastanka iz Zmajevca razmišljao sam o organizovanju izlaska grupe. Što sam više mislio, sve sam više postajao svjestan koliko je zadatak složen naročito zato što ga je trebalo obaviti samo nekoliko dana poslije napada na Tešanj, kada je kontrola kretanja građana u gradu i okolini jako pooštrena. Izlazak desetak i više ljudi iz malog mjesta veoma brzo će biti otkriven. Opterećen tim mislima nisam zaspao cijelu noć. U sličnim akcijama učestvovao sam u Sarajevu, ali se nisam tako osjećao, vjerovatno zato što sam imao manju odgovornost. Možda sam i pretjerivao, jer je tešanjski SKOJ u to vrijeme, u toku dva mjeseca, uspješno izveo više od 60 omladinaca i omladinki u partizane. Čak je jedna grupa imala 22 lica.

Sjutradan sam održao sastanak rukovodstva SKOJ-a, kome su prisustvovali: Esmā Eminagić Hercegovac i Raza Hadžismailović Dujković. Utvrdili smo slijedeći plan: iz grada će u prvi mrak krenuti četiri grupe sa raznih mjesta. Zborno mjesto za sve grupe bile su Ravne, a vrijeme okupljanja 21 sat. Njih dvije i Sabit Braković dobili su zadatak da obavijeste rukovodioce grupa o danu izlaska i da im skrenu pažnju da nikome ne govore gdje je zborno mjesto. Poslije tog sastanka dogovorio sam se sa Muharemom i Smajom Brković da na dan izlaska ponesu svoje puške i prate grupu omladine od Ravni do Planja. Svi su drugovi sa zanosom prihvatili svoje zadatke. Bio sam zadovoljan obavljenim pripremama. Vjerovao sam da moram uspjeti. To veče Sabit i ja otišli smo na spavanje u mlin na Sastavke. Brzo smo zaspali. Poslije ustajanja, cijeli dan sam analizirao plan akcije. Ponovo mi se činilo da u planu ima

bezbroj nedostataka. Navirala su mnoga pitanja, kao: šta ako brigada ne pošalje četu da nas prihvati? Hoće li iko saznati za naš izlazak? Jesmo li suviše blizu odredili zbornu mjesto? Hoće li se svi drugovi pridržavati principa konspiracije? i slično. Neizvjesnost me nije napuštala sve do susreta s borcima brigade u Planjama.

U toku prikupljanja grupa na zbornom mjestu desile su se mnoge zgodice. Interesantne su dvije koje sam doživio i jedna koju su mi ispričali dok smo išli prema Planjama.

Drugarice Šemsa Dervić i Esmu Džonlagić došle su u zakazano vrijeme kod mlina Ferizbegovića, gdje je mlinar Smajo Braković. Samo što su sjele u zaklon, počele su tiho da se raspituju ko još izlazi u partizane. U tom trenutku začulo se dozivanje: »Esmu... a, vrati se kući... i«. Prepoznao sam glas Omera Spreče, radnika kod Esminih roditelja. Zabrinulo me je to dozivanje. Pogledao sam Esmu i Šemsu. One su se pribijale uz zemlju, kao da žele u nju propasti. Polako sam progovorio: »Brzo će se smrknuti, pa ćemo odmah krenuti na zbornu mjesto«.

Kad sam došao do Ravne, primijetio sam da nema grupe koja je trebalo da dođe kod kuće Muhameda Sarača. Odmah sam zamolio Muhameda Brakovića da prispjele drugove i drugarice skloni u sjenu živice, i da nas čekaju 10 minuta. Sa Sabitom sam krenuo do Muhamedove kuće. Brzo smo strčali niz brdo i utvrdili da u kući nema nikoga, još brže smo pohitali nazad, držeći se živice. Na pola puta ugledali smo siluetu žene kako silazi niz brdo i doziva: »Emine, sine, vrati se kući! majka ti je skuvala večeru!«. To je bila majka našeg druga Čatića, koji je te večeri s nama otišao u partizane. Brzo smo se vratili na Ravne i utvrdili da su stigli svi pozvani omladinci i omladinke. Odmah smo krenuli prema Planjama. Neku su čak bili raspoloženi i da zapjevaju.

U koloni na putu za Planje Esmu Eminagić mi je ispričala da su se na zbornom mjestu susreli brat i sestra Kojo i Mirjana Simić. Kada su se ugledali, obratili su se jedno drugom riječima: »I ti, Mirjana!«, »Zar i ti, Kojo!«. Odmah sam zaboravio Omera Spreču i njegovo dozivanje.

Ni danas ne mogu riječima dočarati susret s drugom Nedeljkom Nedom Ljubišić i borcima 2. čete 3. bataljona 2. krajiške brigade. Malo je reći da je bio srdačan, bratski i topao. Naboj emocija i olakšanja razigrala je Nedina komanda: »Pokre... t«. U koloni su koračali novi borci 2. brigade: Fahira Ajanović, Kemal Alićehajić, Sabit Braković, Emin Čatić, Šemsa Dervić, Esmu Džonlagić, Esmu Eminagić, Raza Hadžismailović, Ifeta Mehičić, Ibrahim Lojo Ibro, Ismet Pobrić, Mirjana Simić, Konstantin Simić Kojo i Muhamed Saračević. Većina od njih bila je mlađa od 19 godina.

Prvo vatreno krštenje

KONSTANTIN SIMIC KOJO

Jedna grupa omladinaca i omladinki iz Tešnja, ukupno nas četrnaestoro, došla je početkom jula 1943. u 3. bataljon 2. krajiške brigade, koji se tada nalazio u Čečavi. I rukovodeći kadar bataljona, i svi borci, dočekali su nas sa drugarskom pažnjom. Razgovarali su sa nama kao sa starim prijateljima i poznanicima, neposredno, što nas je prijatno iznenadilo. Jer, i pored našeg opredjeljenja, nismo očekivali tako dobro organizovani doček. Osim razgovora, dali su nam partizanske biltene, u kojima su bili objavljeni izvještaji o uspjesima Narodnooslobodilačke vojske i situaciji na ratištima u svijetu. Posebna pažnja u razgovoru bila je posvećena političkoj situaciji i međunacionalnim odnosima u našoj zemlji, kao i međunarodnoj političkoj situaciji. Sve nam je to dobro došlo, jer su naša dotadašnja saznanja bila fragmentarna, zasnovana na manjem broju informacija koje su mogle da »procure« na okupiranu teritoriju.

I naša prethodna znanja o naoružanju bila su sasvim nedovoljna, pa je uporedo sa političkim radom, organizovana i obuka iz vatrenog naoružanja.

Ubrzo po našem dolasku 3. bataljon je izveo pokret iz Čečave prema Pribiniću, na putu Teslić - Borja - Banjaluka. U Pribiniću je odmah formirana jedna grupa boraca, u čiji sastav su, pored puškomitraljesca i dvojice boraca iz 3. čete, ušla i četvorica novoprispjelih boraca iz Tešnja. To su bili Sabit Braković, Kemal Alićehajić, Ismet Pobrić i Konstantin Simić Kojo.

Grupa je dobila zadatak da izviđa i prikupi podatke o neprijatelju na pravcu prema Tesliću. Krenuli smo glavnim putem. Prvi kilometri prošli su mirno. Međutim, nakon desetak kilometara začulo se brektanje kamiona. Grupa je odmah odlučila da kamione propusti prema Pribiniću. Bila su to dva kamiona sa njemačkim vojnicima. Kada su prošli na put smo postavili pregradu od kamenja i granja. Inače očekivali smo da će kamioni naići na »doček« našeg bataljona. Pred paljbom našeg bataljona u Pribiniću, njemački kamioni su se okrenuli i pokušali da pobjegnu u pravcu Teslića. Ali, naišli su na našu zasjedu - prepreku na putu i jaku mitraljesku i pušчанu paljbu. Nijemci su uzvratili i, pošto su bili brojčano znatno jači, uspjeli su da se sa jednim kamionom probiju preko prepreka i pobjegnu prema Tesliću. Drugi kamion je zapaljen. U toj borbi poginuo je jedan Nijemac, a više ih je ranjeno. Zaplijenjeno je desetak pušaka, mitraljeza i dosta municije.

Za tako obavljen zadatak grupu je javno pohvalio štab bataljona. Naše zadovoljstvo zbog uspjeha u prvoj borbi dalo nam je novi podstrek za ratovanja, za nove bitke sa neprijateljem, sve do konačne pobjede.

Na Kalenderovcima i planini Borja

MIRKO TOŠIĆ

U toku 1943. godine u srednjoj Bosni vođene su teške i iscrpljujuće borbe sa ustašama, domobranima, četnicima i njemačkim snagama. U tim borbama bila je često angažovana 2. krajiška brigada, koja je trebalo da se približi jakom neprijateljevom uporištu u Derventi. U okolini Dervente bilo je mnogo utvrđenih i dobro branjenih neprijateljskih položaja i uporišta.

Brigada je, kroz borbu, slamala i osvajala jedno po jedno uporište. Treći bataljon brigade zauzeo je i zapalio željezničku stanicu Lupljenicu i onesposobio željezničku prugu.

Treća četa 3. bataljona napala je domobrane u selu Kalenderovci, kod Dervente, upravo u trenutku kada su se spremili da prime ručak. Napad je bio tako brz i vješt da se neprijatelj, iznenađen, predao bez borbe. Postrojeni pored kazana, domobrani su ostali bez glasa i ispaljenog metka.

U vezi, s tim desio se jedan događaj koji je dugo prepričavan među borcima naše i drugih brigada. Puškomitraljezac Milan Marjanović među prvima je upao među domobrane i, umjesto da ih razoružava, napunio je svoju porciju i počeo mirno da jede na očigled zbunjenih domobranskih vojnika. Komandir čete je tad povikao: »Milane, što ne razoružavaš domobrane«. Na to je Milan odgovorio smejući se: »Nek sačekaju da ručam«.

Ali, nismo zadugo bili mirni. Neprijatelj je angažovao sve raspoložive snage da potisne našu brigadu i ne dozvoli joj da priđe Derventi. Tako je izvršio snažan napad, potpomognut tenkovima, iz pravca Teslića. Na putu mu je bila 3. četa, koja je zaposjela položaje kod sela Klupe, na planini Borja.

Napad smo odbili poslije borbe u kojoj smo uništili dva tenka i izbacili iz stroja više neprijateljevih vojnika.

U toj borbi istakao se puškomitraljezac Stanko Talić, kome sam bio pomoćnik. Hrabro je i dugo branio položaj i onemogućavao neprijatelja da ga na tom mjestu probije. Tako je i poginuo junačkom smrću. Čitav dan su se na tom položaju vodile borbe. Nastojali smo da odbranimo položaj, a i da izvučemo palog druga i sahranimo ga onako kako je i zaslužio. Tek pred kraj dana neprijatelj je bio odbijen, i mi smo Stanka izvukli i sahranili na planini Borja.

Zarobili smo satniju domobrana

NIKOLA OBRADOVIĆ

Avgusta 1943. Četvrti bataljon je dobio zadatak da napadne neprijatelja u selu Kalenderovci, u srednjoj Bosni, na putu Prnjavor - Derventa. Komandant bataljona Perica Vukojević, kada je primio naređenje, pozvao je komandire četa i saopštio nam da ćemo istog dana ići na izviđanje, oko 16 časova popodne. Meni je naredio da povedem i jednog puškomitraljesca radi obzbeđenja. U određeno vrijeme krenuli smo na izviđanje. Prošli smo kroz jednu šumu i na izlasku iz nje opazili jednu seosku kuću. Iz kuće su izašli jedan sredovječni seljak i žena, koji su nas ponudili da sjednemo.

Komandant bataljona je odmah sa njima započeo razgovor o neprijatelju i njegovim aktivnostima na tom prostoru i položajima na kojima se nalazi. Dok su razgovarali, njegova žena je neprimijetno napustila kuću i kroz obližnje kukuruze otišla u Kalenderovce. Obavijestila je neprijatelja o našem prisustvu i ubrzo je jedan njihov vod prišao kroz kukuruze i otvorio vatru na nas. Morali smo se povući neobavljena i neizvršena zadatka. Te noći odgođen je napad, i tek sjutra dan oko 10 časova, dobili smo naređenje za pokret i napad na Kalenderovce.

Druga četa, na glavnom pravcu udara, napala je selo sa južne strane, grebenom Subići kota 189, u pravcu škole, sa zadatkom da zauzme školu, a potom produži duž puta ka Derventi. Lijevo od nas nastupala je 1. četa, a desno jedan od naših bataljona. Pošto je teren oko Kalenderovaca bio prilično pošumljen, a i polja su bila pod velikim kukuruzom, mogli smo se privući do same školske zgrade, u kojoj je bila smještena jedna neprijateljeva domobranska satnija, vjerovatno za obzbeđenje Dervente sa jugozapadne strane.

Pred podne četa je izbila u neposrednu blizinu školske zgrade, gdje je komandirima vodova dat zadatak za napad na školu i ostale objekte oko nje. Kad smo došli u neposrednu blizinu škole neprijateljevi vojnici su ručali. Krenuli smo u napad i zarobili cijelu jedinicu. Oružje im je bilo u kupama, a neprijatelj je bio raspasan, tako da nije pružio nikakav otpor. Jedan manji broj vojnika uspio je da pobjegne.

Ručak iz domobranskog kazana

STEVO JAKŠIČ STEVICA

Posle uspješnih borbi sa njemačko - ustaško - domobranskim i četničkim jedinicama, brigada se odmarala u rejonu Prnjavora i izvodila vojnu i političku obuku. U brigadi se već nazlilo dosta novih boraca sa ovoga terena, pa su komesari posebnu pažnju posvećivali baš njima. Izvođene su priredbe po selima i održavane političke konferencije sa narodom.

Dvadeseterećeg avgusta 1943. godine, 4. bataljon se odmarao u selu Glogovac. Intendanti i kuvari pripremili su obilat ručak. Odjedanput se oglasi komanda komandanta bataljona Perica Vukojevića, s pozivom u stroj. Za čas su komandiri četa Gavro Panić, Nikola Obradović i Gojko Vokić, postrojili svoje čete i čekali naređenje komandanta. Komandant im je saopštio da se u selu Kalenderovci kod škole ulogorila domobranska satnija i da je naš zadatak da je odmah napadnemo i razoružamo. Komandant je ujedno i objasnio i način kako treba razoružati satniju - opkoliti školu, ne otvarati vatru bez njegovog odobrenja, a zatim pozvati domobrane na predaju. Potom je bataljon krenuo na izvršenje zadatka.

Kolone bataljona kretale su se usiljenim maršem i skrivenim pravcima. Neopaženo se prišlo školi i tako smo opkolili neprijatelja. Komandant pozva domobrane na predaju, s upozorenjem da su potpuno opkoljeni. U tom momentu puškomitraljezac Milan Marjanović pusti rafal iz »šarca« po krovu škole. Crep poče da pršti na sve strane.

Domobrani uplašeni digoše ruke u vis, sa porcijama hrane. Milan skoči kroz ogradu među domobrane, uze jednu porciju i nasu sebi hranu iz kazana, te poče da jede. Domobrani, uplašeni, samo posmatraju. Kada to vide, komandant samo dobaci: »Milane, šta to radiš, zašto ih ne razoružavaš«. Milan, držeći »šarca« preko krila, i jedući, odgovori komandantu: »druže komandante, vidiš da su se oni uplašili. Dok oni spuste ruke i porcije, ja ću dobro da ručam«.

Domobrani su pripadali 5. vinkovačkoj pukovnji. Bili su to mladići sa cijele teritorije takozvane NDH, a upućeni su preko Bosanskog Broda, na komunikaciju Derventa - Dobož - Banja Luka, da štite ovu komunikaciju od partizana. Ostali su u partizanima i bili raspoređeni u jedinice u srednjoj Bosni. Kasnije, neki od njih postali su vojni i politički rukovodioci u pojedinim jedinicama NOV.

Ahmet Bilić, bivši domobran iz Kotor Varoša, znao je često u uslovima oskudice u hrani, da se našali, govoreći: »Sjećate se, drugovi, kako ste vi nas domobrane ostavili bez ručka, koji smo jedva čekali. Da ste nas pustili bar da ručamo, pa tek onda da nas razoružate«. Ahmet i Milan Marjanović bili su nerazdvojni drugovi. Ahmet je često u šali dobacivao Milanu, kad bi bio dobar ručak, da mu vrati dug, što ga je ostavio gladna na Kalenderovcima.

Ahmet Bilić je poginuo u selu Ilijak kod Čačka 1944. na dužnosti pomoćnika političkog komesara čete a Milan Marjanović kod Zvornika 1945. na dužnosti zamenika komandira čete.

Dva detalja sa borbenog puta u brigadi

MARKO DRLJAČA

Na jednom izviđačkom zadatku kod Dervente dobio sam od komandanta bataljona zadatak da sa puškomitraljezom idem na mrtvu stražu. Sa pomoćnikom Dušanom Popovićem,*¹ posjeo sam položaj prema neprijatelju, udaljen 300 - 400 metara od kuće u kojoj je ostao komandant sa ostalim borcima.

Nakon izvjesnog vremena začu se kratkotrajan prasak pušaka i automata iz pravca gdje je ostao komandant. Pomislio sam da to komandant sa ostalim borcima izaziva neprijatelja. Čudilo me što o tome nije izvjestio mene na straži. Vrijeme je prolazilo, a nestrpljenje raslo. Odlučio sam da pošaljem pomoćnika da izvidi o čemu se radi. Otišao je, ali se nije vraćao.

Sunce je već zalazilo. Riješio sam da i ja krenem. Kradom sam se približavao kući u kojoj sam ostavio komandanta. Međutim, umjesto komandanta, dočekale su me ustaše. Na njihov povik »držte ga«, hitro sam se bacio na kapiju, a zatim iza ćoška kuće pobjegao u kukuruze. Kad su osjetili da ću im pobjeći, otvorili su za mnom vatru. Riješio sam da noć provedem u kukuruzima, izbjegavajući čist teren i plastove. U kukuruzima mi niko nije mogao blizu prići a da ne čujem sušanj, ukoliko bih u toku noći zaspao. Sjutradan sam krenuo u pravcu jedinice, krijući se. Usput sam sreo čovjeka koji je od komandanta dobio zadatak da me potraži i, ako sam poginuo, da me sahrani. To je bio gazda kuće u kojoj se nalazio komandant kada je bio iznenada napadnut. Kad se taj čovjek uvjerio da sam ja borac Marko koga je tražio, poveo me komandantu. Komandant me je srdačno dočekao, srećan što sam ostao živ. Pred jedinicom me pohvalio za hrabrost i snalažljivost.

Slijedeći doživljaj se desio za vrijeme prvog oslobođenja Tuzle, u jesen 1943. godine. Tada je 4. bataljon dobio zadatak da se bez borbe ubaci u grad i da, određenim znakom, obavijesti ostale jedinice da su prodrli u grad. Sa pomoćnikom Markom Kovačevićem posjeo sam položaj u glavnoj ulici u gradu i uništavao neprijatelja koji bi nailazio. Ali, ostao sam bez pomoćnika. Bio je ranjen, i morao je u bolnicu.

*> **Rođen 1920. u selu Jasenice, opština Bosanska Krupa. Poginuo početkom 1944. na sektoru Rogatice.**

Trećeg dana neprijatelj je počeo da se povlači. Nas, veoma malo zdravih okupilo se da se proveselimo zbog pobjede i oslobođenja grada. U jednom trenutku među moju grupu - 4-5 boraca, pala je granata. Svi su popadali, a ja sam ostao na nogama - sav u prašini i pijesku, pocijepan i ogluvio. Prosto sam se okamenio, i nisam mogao da se snađem. Dotrčavali su drugi borci i odnosili one popadale. Meni su pomagali da se oslobodim prašine i pocijepanog šinjela. Tek kad sam malo došao k sebi, primijetio sam kapi krvi sa površine desnog uha - zadio bio sam bio malu ogrebotinu.

Nešto malo kasnije stiglo je naređenje da svi napustimo grad. Našli smo se na ranije zauzetim neprijateljevim rovovima - štab bataljona sa veoma malo boraca, ali mnogo mitraljeza. Neprijatelj, koji se bio povukao, ponovo je kretao u kolonama prema nama. Komandant Pero poslao je svoga zamjenika da sa dijelovima 2. čete presretne jednu kolonu, a meni je dao zadatak da idem pred drugu kolonu kao pregovarač, i da pitam hoće li se predati. U susretu sa čelom kolone kojoj sam išao u susret zapitao sam njihovog starješinu da li se želi predati. Međutim, oni su nastavili pokret bez odgovora. Tek na 50 metara pred našim položajima neprijatelj je istakao bijelu zastavu i predao se, odlazeći nerado oružje.

Odlazak u Prateći bataljon Vrhovnog štaba

DRAGAN STOJAKOVIĆ

Brigada je noćila u selu Kokicama. Sjutradan smo stigli u selo Melnu, i tu prenoćili. Ujutru smo pošli za Koričane, gdje su se nalazile naše bolnice. Poslije nekoliko dana stigli smo u Šiprage, a potom u Maslovare. Preko planine Borja borili smo se sa četnicima. Protjerali smo ih i nastavili kroz Javor planinu za Čečavu. Za brigadom je išao Banjalučki odred, koji je bio brojniji i jači od naše brigade. Išli smo u koloni po jedan. Na čelu bataljona bila je 1. četa 1. bataljona, gdje sam bio i ja. Sačekali su nas četnici i sa njima smo nastavili borbu. Nismo imali žrtava, samo je ranjen jedan konj. Razbili smo ih i stigli na rijeku Ukrinu. Popodne smo ponovo napali četničke položaje na brdu Sokolovo i razbili ih, tako da smo oslobodili sva sela do Stanara.

Zajedno sa 5. kozaračkom trebalo je da napadnemo Prnjavor i Glogovac. Peta kozaračka napadala je Prnjavor, a naš 1. bataljon trebalo je da napadne četničko uporište Glogovac. Napad je trebalo da bude istovremen, ali smo mi zakasnili pošto je Glogovac bio dalji. Kada smo došli pred Glogovac neko je povikao: »ko je tamo?«. Na naš zahtjev odgovoreno je da je 2. četa Petra II. Tada smo se razvili u strijelce i protjerali četnike, koji su pucajući bježali. Zauzeli smo Glogovac i iste noći prešli rijeku Ukrinu.

Nakon kraćeg odmora u Glogovcu, krenuli smo ka Prnjavoru. Kako je put bio zaposednut isprijesijecan četničkim zasjedama tri dana i tri noći vodili smo borbu sa njima i zatim ih razbili i nagnali u bjegstvo. Za to vrijeme nijesmo ništa jeli. Poslije toga, nastavili smo borbe pod planinom Motajicom. Tu smo u jednom selu zaklali vola, ali ni tada nismo uspjeli objedovati. Moralo se krenuti na novi zadatak. Četnici su krenuli u novi napad. Odbili smo ih i ovoga puta zahvaljujući mitraljesku Gojku Staniću koji je preciznom vatrom i sa malo municije uspio, nanoseći im gubitke da ih zaustavi. Za to vrijeme, bataljon se prikriveno privukao na domak njihovih položaja i prešao u munjevit juriš bez i jednog pucnja. Četnici su bili potpuno iznenađeni i posle kratke borbe prsa u prsa panično su napustili položaj.

Jednog od tih dana pozvan sam u štab bataljona, gde su mi komandant bataljona Dušan Egić i politički komesar Idriz Čejvan saopštili da idem u Prateći bataljon Vrhovnog štaba. Tako sam se rastao od moje ratne brigade.

Četa bez municije, a četnici prelaze u protivnapad

SVETO KERKEZ

Tokom avgusta 1943. brigada je vodila ogorčene borbe protiv različitih neprijateljskih sastava koji su se nalazili u centralnoj Bosni, uglavnom na prostori: Prnjavor - Motajica - Careva gora - Bosanski Kobaš, oko Kalenderovaca, Detlaka, Dervente itd. Većinu borbi u tom periodu vodila je brigada protiv četnika, koji su bili ojačali i činili nečuvena zvjerstva nad nedužnim i nezaštićenim stanovništvom, naročito muslimanskim. U tom periodu 2. bataljon, poslije zauzimanja Prnjavora, napadao je četnike koji su pružali im otpor po okolnim selima, i uzvišenjima. Štab bataljona je prema žestini otpora četnika, u borbi angažovao sve ili samo dio snaga. Cesto je bataljon odbranom razbijao pojedine napade, a zatim prelazi u protivnapad. Budući, da je neprestano bio u borbenim okršajima, trošeno je mnogo više municije. Naime, u takvim situacijama nije se mogla predvidjeti niti odrediti količina municije koja bi se prema savremenim merilima ratovanja smjela utrošiti za obavljanje jednog ili više borbenih zadataka.

Zbog toga je štab bataljona prije svake borbe apelovao na štednju i racionalan utrošak svakog metka. Cesto je štab bataljona naređivao da se prije borbe izvrši preraspodjela municije - da čete koje izvršavaju težišni i, prema trajanju, duži zadatak dobijaju veće količine municije, a za puškomitraljeze i mitraljeze to je bilo neobičajeno u situacijama kada se raspolagalo sa manjim količinama. Dešavalo se u pojedinim borbama da borci pođu u borbu sa svega 2-5 metaka na pušku, a napadali su na neprijateljeve »osinjake«, koji su imali različite vrste naoružanja i gotovo neograničene količine municije.

Poslije pada Prnjavora, četnici su više puta pokušavali da ga protivnapadima preotmu, ali nisu uspjevali. Stoga su se zadovoljavali da barem održe okolna sela i pojedina uzvišenja da bi onima nad kojima su činili zločine, a i svojim pomagačima, dokazivali svoje prisustvo.

Prije nego što je prešao u napad i gonjenje Forkapinih četnika prema Carevoj gori, bataljon je bio raspoređen u visini uzvišenja i dalje se gubi prema Derventi. Četnici su držali uzvišenja na suprotnoj strani. Štab bataljona je u napad pokrenuo 2. i 3. četu, a 1. četu i minobacački vod zadržao je u visini ceste. U prvom naletu 2. i 3. čete su potisnule četnike sa njihovih položaja, i četnici su se užurbano povlačili, uz pružanje otpora sa uzastopnih uzvišenja.

Poneseni uspjehom borci su energično jurišali, puškomitraljezi su štektali, odjekivali su puščani plotuni i eksplozije ručnih bombi. Prola-

mali su se uzvici: »Naprijed Krajišnici«, »Drži đikane«. Pred tako silovitim napadom boraca četnici su sve brže uzimali. Napad je otpočeo u prijedpodnevnim časovima, i već je bilo poodmaklo podne a još je trajao. Međutim, odstojanje od borbenog rasporeda naših četa do četnika sve se više povećavalo. Mitraljeski rafali su se sve rede oglašavali i, uopšte, borba je sve više jenjavala i svodila se na sporadične pucnjeve. Borci, već premoreni i iscrpljeni, veoma su se sporo kretali.

Negdje oko 14 časova prenijeto je naređenje da se čete zaustave na dostignutim linijama, prebroji preostala municija i izvrši preraspodjela a borci malo srede i pripreme za dalju borbu. Brzim prebrojavanjem municije zaključeno je da su preostale količine jako male. U 2. četi na puškomitraljez su iznosile oko 8-15, a na pušku 5-8 metaka. Svaki borac je odmah dao puškomitraljescima po par metaka, ali se na njihovim licima primjećivala određena nelagodnost. Svi su, vjerovatno, o istom razmišljali, ali to javno nisu ispoljavali.

Ubrzo smo primijetili da se četnici približavaju. Kretali su se dijelom u kolonama, a dijelom u manjim grupama. Neki su bili i u razvijenom rasporedu za borbu. Preko veze je prenijeto naređenje da se sačekaju na što kraćem odstojanju. Nakon što su se približili našem rasporedu, otvorili su vatru, i uz uzvike: »Naprijed braćo« i »Za kralja i otadžbinu«, krenuli u protivnapad. Naše čete su otvorile skromnu vatru, a četnici su više vikali nego što su napredovali. Uslijedilo je naređenje za povlačenje, i 2. i 3. četa su, uz sopstveni prihvat, pristupile izvlačenju. Kada su četnici osjetili naše izvlačenje, sve više su navaljivali. Izvlačenje su štitili veoma hrabri i u borbama dovoljno prekaljeni, poznati puškomitraljesci: Bosančić, Milanko Predojević, Nikola Bijelić, Lazo Radulović, Ilija Bigić, a na levom krilu 2. čete našli su se i puškomitraljesci iz 3. čete: Mićo Delić, Jovo Kerkez i Milan Čurguz.

Čete su se ubrzano izvlačile. Štab bataljona je budno pratio situaciju, a kada su se četnici približavali na domet uspješnog dejstva minobacača, usmjeravao je njihovu vatru na najugroženiji pravac. Tokom izvlačenja naišli smo na jedan dublji potok, sa dosta vode, a mnogi borci nisu znali da plivaju, pa su zbog pronalaženja načina za njegovo savladivanje (mnogi su ga preskakali) usporili izvlačenje. Četnici su se prosto sjurili ka tom potoku i na pojedinim dijelovima izmiješali sa borcima, pri čemu je, pored pojedinačne pucnjave, nastalo gušanje i međusobno udaranje kundacima, pištoljima bez municije i čime se god stiglo.

Puškomitraljezac Jovo Kerkez, nakon prelaska potoka, trčao je sa svojim puškomitraljezom prema jednom uzvišenju. Za njim su se ustremili dva četnika, i niko nije pucao. Sustigli su ga. Jovo se grčevito branio mašući puškomitraljezom oko sebe bez ijednog metka. Jedan četnik je uspio da uhvati za cijev puškomitraljeza, dok ga je drugi s leđa naglo udario kundakom italijanske puške po glavi. Jovo se onesviješćen, obliven krvlju, stropoštao na zemlju. Ta neizvjesna borba već se približila podnožju uzvišenja sa kojeg su čete krenule u napad, a osjetilo se daje i četnicima ponestalo municije i snage, zbog čega je i njihov napad jenjavao.

U jednom trenutku na njihovu grupu koja je zastala sručila se vatra voda minobacača, a na drugu, koja se bila skoro uklinila u raspored

2. voda 2. čete, kojim je komandovao Milanko Majkić, počeli su sjeći rafali teškog mitraljeza, čiju su poslugu sačinjavali: Rade Dobrić, Stojan Rendić i Dušan Bundalo. Ta je posluga činila herojske podvige i u svim dotadašnjim borbama, posebno u toku četvrte ofanzive. Uvijek je dosledno izvršavala postavljene zadatke i uspjela je da sačuva mitraljez.

Stab bataljona je ocijenio pravi trenutak i naredio 1. četi da odmah pređe u protivnapad. Četa je otvorila paklenu vatru (ona nije bila istrošila municiju), a zatim je prešla u energičan protivnapad. Četnici su toliko bili iznenađeni da su se dali ne u odstupanje već u panično bjekstvo.

U međuvremenu, dok se to događalo, Jovo Kerkez se osvijestio. Četnici su bježeći protrčavali pored njega i on je video jednog četnika kako bježi sa njegovim puškomitraljezom na ramenu. Istovremeno je do njega stiglo i nekoliko boraca 1. čete, koji su jurili četnike. Jovo je od borca Jove Kačavende uzeo pušku, nanišanio četnika koji je odmicao, bježeći sa puškomitraljezom i opalio. Četnik je malo zastao, bacio puškomitraljez sa ramena i hramajući pobjegao u neku šikaricu. Tako se Jovo Kerkez ponovo domogao svoga puškomitraljeza.

*

Za Jovu Kerkeza i njegov puškomitraljez borbe sa četnicima i ostalim neprijateljima nisu prestajale.

Nakon borbe oko Crnog vrha i Slatine, napada na Teslić i oslobađanje Gračanice, brigada se krajem septembra 1943. pripremala za napad na Tuzlu. Jedinice brigade su se približavale Tuzli kroz neprestane borbe, savladavajući različita uporišta. U okviru tih zadataka, 2. bataljon je izveo napad na četnička utvrđenja koja su se nalazila duž uzvišenja zvanog Ciganišta, iznad Doboja.

I posle više pokušaja i pretrpljenih gubitaka bataljon nije uspio da zauzme to utvrđenje. Jovo je u to vrijeme bio politički delegat voda u 3. četi i puškomitraljezac. Vatrom puškomitraljeza neutralisao je dejstvo četnika kroz puškarnice bunkera i obezbeđivao napad svoga voda duž planinskog puta koji je vodio prema bunkeru. Pokošen je smrtonosnim rafalom iz bunkera. Drugovi su više puta jurišem pokušavali da ga izvuku, ali bez uspeha.

Stiglo je i naređenje štaba brigade da se bataljoni hitno povuku i što prije produže pokret prema Tuzli, koja je imala strategijski značaj i bila glavni cilj brigade.

Jovo je ostao sa svojim puškomitraljezom, a njegovi drugovi u nove okršaje za ideale za koje se i on žrtvovao.

Pogibija Roberta Solca

RAZIJA HADŽISMAILOVIĆ - DUJKOVIĆ

Sa brigadom sam učestvovala u napadu na Teslić, 8/9. septembra 1943. Kada su neprijatelju stigla pojačanja, bili smo prisiljeni da se povlačimo. U selu Mrkotiću sustigli su nas njemački tenkovi. Borba je bila neizbježna. Bila sam u blizini hrabrog i neustrašivog borca Roberta Solca, koji se borio sa protivtenkovskom puškom. U toj borbi bio je ranjen kroz pluća, te je sa ostalim ranjenicima prebačen u bolnicu 11. divizije. Mi smo nastavili sa pokretom.

Poslije izvesnog vremena, kada smo došli u Ljeskove Vode, gdje je na zboru govorio Košta Nađ, povukli su nas, borce iz 2. krajiške brigade, koji su bili sa područja Tešnja i Teslića da formiramo Tešanjskoteslički odred. Nismo htjeli da napustimo našu brigadu, te je nekoliko drugarica otišlo sa brigadom, a mi smo ostali u odredu.

Na smotri odreda doktor Bjelić je izdvojio iz stroja Esmu Eminagić i mene, i odmah s kuririma uputio na Viši sanitetski kurs u Jajce. Svratili smo u Maslovare u bolnicu 11. divizije, odakle je trebalo da sa ostalima krenemo na kurs. Po dolasku nas je pozvala doktorica Danica Perović i pitala iz koje smo jedinice. Rekle smo da smo iz 2. krajiške brigade. Tada nam je rekla da ima jedan drug iz naše brigade koji je u komi, ali spominje neka imena, pa da vidimo da li ćemo ga prepoznati. Gledao nas je i prošaputao naša imena. Rekla sam Sole, a on se nasmijao. Kod njega smo dežurale kad god smo bile slobodne, a i kada smo bile na dužnosti tražile smo baraku (bajtu) u kojoj je on bio. Mislile smo da mu se stanje popravlja, jer smo već s njim pričale o našim zajedničkim borbama. Jedno veče trebalo je da dežuramo jedna do ponoći, a druga poslije pola noći, ali smo se Esmu i ja dogovorile da zajednički dežuramo pored Šoleta, jer je bio najteži ranjenik. Pričali smo i, između ostalog rekao je: »Kada ozdravim ponovo ću se tući sa Nijemcima«. Naglo mu je međutim, pozlilo i umro je na mojim rukama. Plakale smo i odmah su nas povukli iz bajte. Sjutradan smo ga sahranili u krugu bolnice u Maslovarama.

Nakon dva dana Esmu i ja smo stigle u Jajce na Viši sanitetski kurs. Po završenom kursu dodijeljena sam za odgovornu bolničarku bolnice u 10. diviziji.

Odlazak u istočnu Bosnu

MILOSAV GAJIĆ

Krajem avgusta 1943. naša brigada je dobila naređenje da se prebaci iz centralne u istočnu Bosnu. Prije toga smo se duže vrijeme zadržali u centralnoj Bosni u okolini Prnjavora, Teslića i Dervente. Kada smo saznali da idemo u istočnu Bosnu nismo se baš mnogo radovali, jer su u brigadi borci bili uglavnom iz Bosanske krajine, pa bi mnogo radije išli u našu Krajinu, jer smo se bili uželjeli svojih krajeva, a i roditelja i porodice, za koje već poodavno nismi ništa čuli. Ali, bez obzira na sve, naređenje je moralo da se izvrši. Svi smo bili svjesni da naša borba ne poznaje i ne priznaje rejone i regije, da se vodi protiv okupatora i svih domaćih izdajnika širom naše zemlje. Zbog svega toga, borci 2. krajiške brigade spremali su se ćutke i krenuli na dalek put na nove zadatke.

Trebalo je preći tri prepreke: rijeku Bosnu, prugu Doboj - Derventa, koju je stalno kontrolisao i obezbjeđivao oklopni voz, a i putem od Doboja do Dervente često su prolazile neprijateljeve jedinice i tenkovi. Saopšteno je da će nas do rijeke pratiti 5. krajiška kozaračka brigada, a odmah preko rijeke da nas čeka 15. majevička, i da će te jedinice na tom našem putu da nam pomognu u slučaju jačeg otpora i napada neprijatelja.

Kada smo krenuli začule su se krajiške pjesme. Do pruge i rijeke Bosne trebalo je putovati cio dan, a zatim, pod zaštitom mraka, preći put, prugu i rijeku. Na tom terenu Bosna je prilično široka i nešto plića, te se mogla pregaziti. Pravac prelaza bio je željeznička stanica Rudanka, na oko pet kilometara od Doboja. Usput, do Rudanke, pa i u samoj Rudanci, naše jedinice su se sukobljavale sa manjim četničkim grupama, koje su, uz slab otpor, ubrzo okretale leđa. Znali su ti Forkapini i Radićevi izrodi da im je pri svakom sudaru sa 2. brigadom jedini spas u bjekstvu i zaklanjanje iza leđa svojih saveznika - ustaša i Nijemaca.

Uz put, sa talasastih terena i brežuljaka centralne Bosne, u velikoj daljini, vidjela se rijeka Bosna - široka i mutna, sa ostrim ivicama, naročito na desnoj strani svoga korita. Čuli smo i oklopni voz kako se kreće uzduž pruge Doboj - Derventa, i obratno, sa kojim smo takođe bili već stari poznanici iz ranijih borbi, a čiju smo prugu više puta rušili i dizali u vazduh. Što smo se više približavali mjestu prelaza, bilo je sve tiše. Prestala je pjesma. Preko veze je stiglo naređenje da bude tišina i da borci u pokretu drže propisano - veće odstojanje. Kada je nastala tišina međusobno smo se pogledali i prećutno razumjeli, da se ni toga

puta neće završiti bez borbenih okršaja. Stigli smo do pruge kad je već bio mrak, ali je bila dobra vidljivost, jer je bila mjesečina, tako da se vidjelo gotovo kao danju.

Zaustavili smo se zajedno sa zamjenikom komandanta brigade na samoj pruzi. Na tom mjestu naše jedinice su prelazile preko pruge, tj. ispod jednog mostića - ispod same pruge. Mi smo na pruzi zastali, postavivši zasjedu sa dva puškomitraljeza, u pravcu prema Derventi. Iz tog pravca kroz noć se iz daljine čuo dolazak oklopnog voza. Znali smo da su naši mineri završili svoj posao, ali smo ipak bili oprezni i, za svaki slučaj, postavili smo zasjedu. Zamjenik komandanta Dušan Egić je pozvao komandira minerske grupe Ivana i upitao ga da li su prugu dobro razrušili. Ivan je potvrdno odgovorio. Ipak, primjetili smo da se voz prazni-žava, što je značilo da je prošao barijeru i da pruga nije bila potpuno razrušena. Osvijetlio je teren oko nas i počela je iz voza mitraljeska i artiljerijska paljba. U tom trenutku većina naših jedinica se nalazila na prostoru između pruge i rijeke, a od pruge do rijeke bilo je oko dva kilometra. Mi smo se sklonili pod mostić, odnosno propust ispod pruge. Voz se zaustavio na samom mostu i tukao iz mitraljeza prema rijeci. Našli smo se ispod samog voza. Držali smo oružje i bombe u rukama i pripremali se za uništavanje i hvatanje onih koji bi eventualno pokušali da izađu iz voza. Međutim niko nije izlazio iz oklopa, a voz se ubrzo pomjerio prema Doboju. Mi smi, takođe, ubrzanim pokretom napustili mjesto pod prugom i krenuli prema rijeci, odnosno prema mjestu za prelaz na drugu stranu rijeke. Drug Ivica iz minerskog odjeljenja objasnio je da su oni prugu minirali, a i mi smo čuli eksploziju. Međutim, bilo je malo eksploziva i tračnica nije potpuno prekinuta, već je samo oštećena, pa je voz na tom mjestu ipak prešao, i tako stigao do nas.

Pri nailasku voza napravila se manja gužva. Nastala je jurnjava ispod i oko pruge. Neki konji su se oteli konjovocima i jurili po mjesečini kroz kukuruz, ali se ipak sve dobro sredilo i prilaz do rijeke bio je obzbijeđen.

Na mjestu gdje smo rijeku pregazili voda je bila razlivena. Na širem prostoru, sa strane bili su plićaci, a na sredini prilično duboko, tako da se kroz noć moglo vidjeti da borci gaze vodu do ramena. Na drugoj strani rijeke gorjele su vatre i tamo su nas čekali Majevičani. Vatre su bile upaljene i služile su za orijentaciju našim borcima po izlasku iz vode. Neko od naših drugova rekao je da ne treba brinuti za odijelo što je mokro, jer su vatre naložene da bi se na brzinu moglo osušiti odijelo, a da treba dobro čuvati oružje i municiju i da se prilikom prelaska kroz vodu oružje podigne iznad glave. Borci su se pohvatali za opasače i postrojili u kolone. Tako je rijeka pređena.

Lično sam se bio uplašio, jer kao i mnogi drugi nisam znao da plivam. Pošto sam bio mali rastom, pomislio sam da će na sredini rijeke voda da mi pređe iznad glave. Rekao sam to ekonomu kurira štaba brigade Jovanu Tadijiću, a on mi je kazao da se držim za njega, pa kad budemo na sredini podići će me i tako ćemo preći na drugu stranu. Tako smo i postupili. Kad smo prešli, Tadijić mi je rekao, da moramo naučiti da plivamo, da ubuduće ne bi imali problema pri prelazu preko rijeke.

Prelaz preko rijeke Bosne

STEVO JAKŠIČ STEVICA

Dvanaesta krajiška divizija (kasnije 11) imala je u svome sastavu 2, 5. i 12. krajišku brigadu i Banjalučki i Prnjavorski odred. Te jedinice su od maja do septembra 1943. vodile borbu sa njemačko-ustaškim, domobranskim i četničkim snagama u međuriječju rijeka Bosne, Save i Vrbasa, i oslobodile veći dio srednje Bosne.

Krajem avgusta 1943. komandant 1. bosanskog korpusa primio je, između ostalog i naredenje Vrhovnog komandanta NOV i POJ druga Tita da 2. krajišku brigadu što prije uputi u istočnu Bosnu, na nove borbene zadatke.

Štab brigade je odmah preduzeo potrebne pripreme sa rukovodećim kadrom za prelazak preko rijeke Bosne. Štab 4. bataljona, na čelu sa komandantom Pericom Vukojevićem, zamjenikom Mirkom Simićem, političkim komesarom Milom Maleševićem, pomoćnikom komesara Milanom Obradovićem i obavještajnim oficijom Mirkom Bundžom, odmah je održao sastanak sa komandama četa, partijskim ćelijama i skojevskim aktivima.

Bio je prohladan septembarski dan kada je nastupio čas prelaska preko rijeke. Bataljon se primicao obali. Štab bataljona održavao je sastanke sa komandama četa, na čelu sa komandirima Gavrom Panićem, Nikolom Obradovićem i Gojkom Vokićem, i bolničarkama Milkom Knežević, Zorom Mičević i Vukosavom Kujavić, i raspoređivao jedinice na kolone prema redu prelaska preko rijeke.

Kolonom u kojoj sam se nalazio komandovao je pomoćnik političkog komesara bataljona Milan Obradović. On nam je davao precizne zadatke: da se puške nose preko leđa, opasači opuste radi lakšeg držanja, da se ne bi lanac prekidao. Bolničarkama je objašnjavao kako da pruža prvu pomoć ukoliko neko popije mnogo vode. Obradović je tako ulivao povjerenje borcima, pogotovu što su većinu činili neplivači. Kada je otpočeo prelazak na čelu kolone prvi se spustio u vodu Mirko Bundža, a ja za njim. Od pravca Doboja tukli su flakovi, ali se niko na to nije osvrtao. Polako, korak po korak, gazilo se, ali na nekim mjestima nisam mogao, kao ni drugi nižim rastom, da dotaknem tvrdo tle u rijeci, pa smo se vukli, držeći se čvrsto jedan za drugog.

Po prelasku rijeke mnogi su se borci ohrabрили i počeli pričati zgone i nezgone da bi otklonili strah. Ja sam priznao da sam se bio uplašio, na šta je Mirko dobio: »Bio si se za mene zalepio, vukao sam te kao mačka miša«. Neki borci su priznali da su neplivači i da su izjavili pri formiranju kolone za prelazak da znaju plivati da bi kod sebe otklonili strah. Mirko se nasmijao i rekao: »Lako je sada pričati, a da ne bješe bistrerijeke Bosne pitanje je šta bi se sve našlo u gaćama«.

Duže vremena na moj račun su zbijane šale kad bi naišli na neki potok. Dovikivali su da ja prvi preplivam pošto se ne može pregaziti.